

Mařica, Jan

Blíže ke krajní pravici 1926–1929

In: Mařica, Jan. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 49-98

ISBN 978-80-210-9092-7; ISBN 978-80-210-9093-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138898>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

3 BLÍŽE KE KRAJNÍ PRAVICI 1926–1929

Následující kapitola se věnuje Československé národní demokracii a jejím kontaktům a spolupráci s českým fašismem. Tím, kdo představoval hlavního stranického autora tohoto příklonu, můžeme označit jejího generálního tajemníka Františka Hlaváčka, jemuž v tom vydatně sekundoval František Sís.

Samotný termín fašismus, a především jeho pro nás relevantní tuzemská podoba označovaná za český fašismus, by zasloužilo obsáhlejší vysvětlující zastavení. Tato práce není zaměřena na témata a různé skupiny spadající pod tento termín a ani by v ní nebylo dostatek prostoru k potřebnému probrání celé problematiky spojené s fašismem. Nejlépe a nejvýstižněji se tomuto věnuje nejnovější práce Libora Vykoupila.⁷³ Dále je zde stále kvalitní práce Tomáše Pasáka⁷⁴ a přehledová práce Ivo Pejčocha.⁷⁵

Směle můžeme období let 1926–1929 označit érou Františka Hlaváčka. Ten byl sice odejit až v roce 1931, ale po (dalších) neúspěšných volbách v roce 1929 stranu více a více ovládal nový poslanec, generální tajemník Ústředního svazu československého průmyslu František Xaver Hodáč.

3.1 Počátky českého fašismu a národní demokracie

Zárodky domácího fašismu vznikaly již na konci roku 1922, a proto musíme udělat alespoň kratší odbočku v našem výkladu. Důvod je prostý. Fašismus vznikal jako

73 VYKOUPILO, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2013.

74 PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999.

75 PEJČOCH, Ivo. *Fašismus v českých zemích*. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922–1945. Praha: Academia, 2011.

hnutí s celospolečenskými ambicemi, pyšníci se svojí nadstranickostí. U jeho zrodu stály a podporovaly ho některé významné osoby společenského života, mezi kterými nechyběli ani někteří známí členové národní demokracie.

Politiku nového Československa obohatily extrémní prvky vlastně již před jejím založením. Komunistické, respektive bolševické názory, nacházely odezvu v českých zemích již na konci války. Silné levicové křídlo v sociální demokracii podkopávalo stabilitu jak straně samotné, tak vládnoucí koalici. Domácí komunisté se jako politická strana s odkazem na členství v Třetí internacionále konstituovali již v roce 1921. Čeští fašisté také příliš nezaháleli a začali se objevovat na domácí scéně brzy po Mussoliniho říjnovém pochodu na Řím v roce 1922. Již od samého počátku měl program českých fašistů velmi neurčité a mlhavé kontury, což mu prakticky vydrželo po celé období první republiky. Hlavní proklamované teze se opíraly o vyhocený nacionalismus, který představoval základní znak českého fašismu. Šlo o vymezení se zejména proti Němcům a dalším doslova „cizákům“. Postoj českých Němců k novému státnímu útvaru byl velmi vlažný a někdy ho doprovázela velká míra deklarované nelásky. Jejich projevy pochopitelně nelibě nesli nacionálně zaměřeni Češi, kteří se konečně vymanili ze „čtyřsetleté poroby“. Československo v prvních letech svého života silně zasáhla levicová vlna. Internacionismus socialistů – především komunistů, světové židovstvo a zřetelně levicový Hrad, který se projevoval značně anacionálně, dávaly budoucím českým fašistům pocit ohrožení a nutnost aktivně vystoupit proti. Paradoxem fašismu byla jeho blízkost k socialistickým stranám v otázce sociální spravedlnosti, ale přitom rezolutně odmítal výklad socialismu dle Marxe jako něco cizího. Horování pro očistu státu a pro vládu silné ruky představovalo hlavní projev domácí scény. Český fašismus byl při svém vzniku záležitostí intelektuálů a střední třídy, a proto nepřekvapuje absence militantního jednání, jakým se vyznačovala situace v Itálii.⁷⁶ Program fašistů představovaly teze k nejbližšímu období. Jejich požadavky neměly daleko k populismu a odpovídaly na aktuální problémy. Konkrétnější vize nebo představy na delší, například střednědobé období, chyběly. Dočasně se hlavními akcentovanými hesly (programem) fašistů stala územní nedělitelnost, odchod německých důstojníků z armády, přímá volba prezidenta, ale i obnovení donucovacích pracoven pro ty, kteří nechtěli pracovat. Tato suma nepředstavovala příliš vyhocené požadavky, spíše naopak. Nicméně republika šla doleva a silný levicový tisk spustil útočnou palbu ihned po vzniku Klubu červenobílých. Ještě podotkněme, že fašismus v obrysech krajně pravicových nacionalistických skupin se v Československu rodil paralelně na několika místech.

Nejznámějším byl vznik klubu Červenobílých na půdě pražské právnické fakulty. Tento klub v ní uvedl 20. listopadu 1922 své svolání, které brojilo k obraně českého státu proti postupu Němců v Československu. Organizátorem klubu se stal

76 VYKOUPILO, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matices moravská, 2013. s. 37.

tajemník národních demokratů Josef Kučera.⁷⁷ Příznivci se rekrutovali zejména z tamních studentů a z odborové organizace národních demokratů tzv. národního dělnictva. V úvodním svolání k veřejnosti dali svá jména k dispozici národnědemokratický poslanec František Mareš, senátor Matuš Dula, redaktor *Národní listů* Josef Holeček a pozdější předseda klubu Arnošt Wenig. K prvnímu veřejnému vystoupení Červenobílých došlo na Václavském náměstí ihned po atentátu na Aloise Rašína 5. ledna 1923.⁷⁸ Shromáždění žádalo zastavení vydávání *Rudého práva* a stíhání levicového vedení Československé obce legionářské. Komunistickou redakci před vytloučením oken rozruženým davem odvrátil až policejní zákrok.

Paralelně s Klubem červenobílých vznikalo Národní hnutí, které navazovalo na myšlenky Československé národní demokracie. Ze stranické tiskárny vzešlo svolání oznamující ustanovení nového hnutí. Mělo jít o „*volné sdružení vlastenecky cítících občanů*“ v koncepci národní demokracie.⁷⁹ Jejich hlavními tezemi se stal boj proti bolševismu a kampaň proti uznání Sovětského svazu. Ideově tak Národní hnutí navazovalo na Kramářovu slovanskou politiku, kde prosazovalo sjednocení Slovanů pod vedením (svobodného) Ruska. Příznivci hnutí odmítali zahraniční politiku prováděnou Edvardem Benešem. Hnutí se již při svém začátku přihlásilo k italskému fašismu a deklarovalo odpor proti komunismu, socialismu a semitismu, přičemž na druhou stranu (demagogicky) hájilo sociální myšlenky. Národní hnutí podporovala Mladá generace Československé národní demokracie. Mezi nejvíce angažované národnědemokratické řečníky na akcích Národního hnutí patřil Viktor Dyk se svými protiněmeckými postoji. Národní hnutí představovalo zejména městský fenomén, kdy se jeho příznivci rekrutovali ze střední třídy – drobnější buržoazie (advokáti, podnikatelé, živnostníci). Nejsilnější základnu mělo hnutí v Praze a následně v Brně, kde se o založení místní pobočky začaly šířit zvěsti v prosinci 1922.⁸⁰ Zamýšleným vedoucím činitelem měla být poslankyně Josefa Rosolová (ČsND) nebo Jaroslav Stejskal (Socialistická strana československého pracujícího lidu), ale předsedou agitačního výboru se nakonec stal profesor Bohumil Baxa (ČsND). V ústředním výboru Národního hnutí zasedalo ze 47 členů 12 národních demokratů, šlo o nejsilnější stranické zastoupení.⁸¹ Předsedou hnutí se stal národnědemokratický funkcionář Luboš Jeřábek a jeho mluvčím Josef Hudec, jemuž se v následujících letech podařila úspěšná politická kariéra v řadách národní demokracie. Zejména organizování národně demokratických odborů mu vyneslo až poslanecký mandát. Klub červenobílých a Národní hnutí

77 PAVLÍČEK, Jaromír: *Český fašismus*. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl: *Období 1861–1938*. Brno: Doplněk, 2005. s. 629.

78 PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999. s. 62.

79 Národní archiv (NA), Ministerstvo vnitra, karton č. 50, i. č. 24, svolání *Národe československý!*

80 NA, PMR, fond 1082, karton č. 16, Relace o založení Národního hnutí v Brně z 3. března 1923.

81 VYKOUPILOV, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2013. s. 43.

vzájemně spolupracovaly a následně se účastnily sjednocovacích procesů s moravskými fašisty. Slučovací procesy domácích fašistů probíhaly vehementně, ale přitom nekonzistentně a občas až váhavě. Obě organizace nakonec postupně vpluly pod hlavičku Národní obce fašistické.

Samotná Československá národní demokracie se po celý svůj čas držela termínu demokratická ve svém názvu. Měla sympatie pro nově rodící se český fašismus, ale nechtěla ho mít ve vlastní straně. Vnímala fašismus jako pozitivní výraz českého nacionalismu a s radostí kvitovala, že domácí fašismus „hlásá myšlenku národního státu.“⁸² To znamenalo oficiální důvod, pro který mu vyjádřila podporu. Na stránkách stranického tisku se nezdálo, že by se objevil obdiv k Mussolinimu, ale to v té době znamenalo něco jiného než v pozdějších letech, kdy se fašistický režim v Itálii změnil v otevřenou diktaturu. Pochopení pro Mussoliniho mělo v jeho začátcích hodně později protifašisticky smýšlejících osob veřejného dění. Ve své studii celou problematiku dobře shrnul Jan Tomeš.⁸³ Podpora a zájem národnědemokratických politiků a publicistů o fašismus a některá jeho pozitivní hodnocení nutně neznamenaly propagaci fašismu v Československu.

Pro Československou národní demokracii znamenalo nové lidové hnutí vítaného spojence. Uvědomme si, že často jako jediná parlamentní strana hájila praporek pomyslné pravice proti socialistickým stranám ve státě, který měl levicový charakter, jemuž dopřával podpory také Hrad. Navíc tenčícím se volebním výsledkům ČsND mohlo nepolitické hnutí pomoci a přivést k volbám více voličů ochotných národní demokracii volit. Jednalo se spíše o vzájemnou spřízněnost z rozumu, než zásadní ideové prolnutí. Kritika národnostní politiky, Hradu, zahraniční politiky, materialismu, bolševismu a politické stranic prolnuté korupcí představovalo styčné body. Z hlediska národní demokracie šlo v ideálním případě o výhodný obchod. Proto také její vedení prohlásilo, že nemá námitek proti účasti straníků v nepolitickém hnutí, pokud se nehodlá emancipovat v politickou stranu.⁸⁴ V podpoře pro nová hnutí se veřejně angažovali někteří významní představitelé ČsND, jako například Viktor Dyk, František Mareš a Božena Kunětická-Viková. Ti dokázali najít příznivá slova k Mussolinimu, respektive k jeho fašismu, ale je to potřeba brát v tehdejší kontextu. Jako příklad použijme Viktora Dyka, u kterého šlo především o vypjatou formu vlastenectví. Problémem se spíše stalo, když se kolem něj začali objevovat lidé, kteří neměli úplně průzračnou politickou pověst. Později

82 KOVTUN, Jiří. *Republika v nebezpečném světě: éra prezidenta Masaryka 1918–1935*. Praha: Torst, 2005. s. 451.

83 TOMEŠ, Jan. *Nacionalismus a demokracie*. In: Broklová, Eva – Tomeš, Jan – Pehr, Michal. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první československé republiky*. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2008. s. 147.

84 SLÁDEK, Zdeněk – Československá národní demokracie. Sládek, Zdeněk. In: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. 1. díl. Období 1861–1938* / [Aut.]: Malý, Jiří – Marek, Pavel a kol. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005. s. 602.

své některé kladné názory k fašismu vysvětloval: „...fašistou jsem nebyl a nejsem, mé stanovisko bylo důsledné a jasné: sympatizuji s národním duchem, hlásaným fašisty, neztožňoval jsem se s jejich diktátorskou teorií a často s jejich taktikou.“⁸⁵

Mezi hlavní národnědemokratické, protiněmecky vystupující představitele patřil poslanec František Lukavský, který měl na starosti menšinovou politiku ve straně, a poslanec Jaromír Špaček. Oba přitom měli k (italskému) fašismu rezervovanější postoj a drželi se především onoho protiněmečství. Výtky, směřující k národní demokracii a jejímu občas vyhocenému a pejorativnímu nacionalismu, opodstatnění měly. Obvinění strany jako celku ze sympatií k fašismu, jeho domácí podobě a uvažování dokonce o straně fašizující, nemělo přílišné opodstatnění. Národní demokracie neprosazovala fašistické principy a ani je neměla ve svém programu. Pokud jde o samotné prosazování českého nacionalismu, tak ten byl v domácích podmínkách nedílně spojen s demokracií. Pro fašismus byl také typickým prvkem nacionalismus, ale italský případ se především opíral o (vel) mocenský šovinismus a imperialismus, který podporovala diktatura a vyvíjející se totalitní režim. V našich domácích podmínkách věc neuskutečnitelná.

Podporou nově vzniklých nacionálních hnutí nešetřila mládež strany, ze které již odešla většina bývalých realistů. Po smrti Aloise Rašína vzniklo periodikum *Národní myšlenka*, kde se soustředilo zejména ideové vedení mládeže, které ji zřetelně posunulo více doprava. Ponejvíce se potýkala s Hradem a konkurenčními periodiky, jako například *Zítřek*. Jejím programem se stal integrální nacionalismus. Právě nacionalismus představoval platformu, na které hledala Mladá generace možnosti spolupráce, ale neopouštěla svůj demokratický základ. Fašismus byl v dalším svém vývoji pro její vedení až příliš vzdálený a přespříliš se odklánějící od demokracie. Všímavý a velký kritik Československé národní demokracie Ferdinand Peroutka zařadil do své kapitoly o záblescích fašismu i *Národní myšlenku*, díky níž měl zejména Ladislav Rašín ventilovat svůj hněv směrem k Hradu.⁸⁶ *Národní myšlenka* se stala hlavním kritikem Hradu, ale stála na demokratických principech. I přes stále částečně poplatný masarykovský diskurz o první republice je si třeba přiznat, že politika Hradu, respektive T. G. Masaryka, nebyla jediná správná a neomylná. U autorství vzniku periodika s podtitulem *revue českého nacionalismu* stál Vlastimil Klíma a smrt Aloise Rašína přípravné práce jen urychlila. Peroutka dobře postřehl zášť Ladislava Rašína, která směřovala k Hradu a některým osobám, ale mladý Rašín se v začátcích v *Národní myšlence* angažoval pouze u zpřístupnění pamětí jeho otce. Později se věnoval článkům o zahraniční politice jako pařížský korespondent. Původně do aktivní politické dráhy nesměřoval, ale pozdější léta vše změnila. Československá národní demokracie se s českými fašisty dostala více do veřejně viditelného kontaktu až v krizovém roce 1926.

85 DYK, Viktor. *O národní stát 1917–1931*. IV. sv. Praha, 1935. s. 500–501.

86 PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu IV*. Praha: Lidové noviny, 1991. s. 1780.

3.2 Gajdova aféra a politické pozadí krizového roku 1926

V roce 1925 vládnoucí koalice zřetelně narážela na své možnosti pokračovat dál, a proto byly volby plánované na jaro následujícího roku posunuty již na listopad 1925. Konaly se společně s volbami do senátu. Výsledky voleb přinesly řadu nečekaných překvapení. Vládnoucí koalice (Pětka) ztratila parlamentní většinu, přičemž posílily okrajové strany – komunisté (druhá nejsilnější strana) a nacionalistické strany (slovenské a menšinové). Volbami utrpěla ztráty jak Pětka, tak Hrad. Po několika neúspěšných pokusech vícero kandidátů nakonec vládu složil Antonín Švehla. 9. prosince představil staronovou Pětku, kterou rozšířili živnostníci. Jediný společný zájem koaličních stran představovala jazyková nařízení. Jejich aktivací fakticky všennárodní koalice („Šestka“) skončila. Po ní nastoupila druhá úřednická vláda Jana Černého.

Na nestabilní a nejisté politické poměry navazovala situace ve společnosti, kde nacházely živnou půdu manipulativní tiskové kampaně a různé šeptandy. Ve Stříbrného (stále ještě národně socialistických) tiskovinách se začaly od roku 1926 objevovat úvahy o potřebě změny stávajícího volebního řádu.⁸⁷ Tyto články psali přední Stříbrného muži, a tak se předpokládalo, že tlumočí jeho názory. Jiří Stříbrný přitom aktuálně zastával post ministra národní obrany. Ke konci druhé Švehlovy vlády Stříbrného tisk situaci přiosříl a začaly se v něm objevovat články, které přivolávaly diktaturu. Práce Stříbrného redaktorů odrážela dobovou atmosféru, kdy se očekávalo, že se něco stane. Tehdejší atmosféru později komentoval Vojtech Tuka slovy: „*Revoluční nálada znovu vzplanula v roce 1926. Byly divoké zvěsti: „Levicové strany chystají převrat...“; „Čeští fašisté chystají převrat...“ Já jsem se chopil obou eventualit. Jednal jsem s českými fašisty o společném postupu, ovšem s podmínkou, že Slovensko od nového režimu dostane autonomii, a jednal jsem s komunisty, zda by se nedala uspořádat společná akce. Mně bylo všechno jedno, s kým.*“⁸⁸ Nejen národní demokracii se šířily zvěsti o Hradem plánovaném oktroji ústavy a změnách volebního řádu, které by fakticky znamenaly státní převrat. V sousedním Polsku Józef Piłsudski úspěšně provedl puč, a tak se v této atmosféře plně obviňování a paranoie začal hledat někdo, kdo by mohl domácí převrat provést. O údajně chystaném a plánovaném puči fašistů, kteří se v březnu spojili pod hlavičku Národní obce fašistické a dostávali se na vlnu své konjunktury, kdy začali budovat i své mládežnické úderné oddíly, se mluvilo často, ale chyběl jim výrazný vůdce. Od května 1926 se v tisku v této souvislosti začaly objevovat zprávy o Gajdově členství ve fašistickém hnutí.⁸⁹

87 VYKOUPIIL, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Maticе moravská, 2013. s. 60.

88 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995. s. 65.

89 PASÁK, Tomáš. *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha: Práh, 1999. s. 76.

Na to navazovaly zvěsti, že otevřené fašistické vystoupení proti republice je již naplánováno na VIII. všesokolský sjezd konaný ve dnech 5.-6. července 1926.

Zamýšlený vůdce fašistického převratu Radola Gajda (Rudolf Geidl) prožil pozoruhodný život plný zvratů, který se ne vždy shodoval s jím udávaným životopisem. Svého vrcholu dosáhl v pouhých 26–27 letech jako ruský legionář, později generál bílých. Během ruské anabáze si připsal velmi dobré výsledky a o jeho vojenských schopnostech nemohlo být pochyb. Po návratu do vlasti očekával o svoji osobu větší zájem, než jakého se mu dostalo. Boj na Kolčakově straně mu byl v nové republice spíše ku škodě. Pro politické a armádní špičky představoval nelehký problém. Až po delší dovolené ho čekalo odeslání na válečnou školu do Paříže. Měl si doplnit odborné štabní znalosti, snad se i také trochu ukáznit. Oslnivých studijních úspěchů nedosahoval a jeho vztah k francouzské vojenské misi se prudce zhoršoval. Po návratu do vlasti získal umístění v Košicích a postupně stoupal ve vojenské hierarchii. V roce 1924 zaujal post zástupce náčelníka generálního štábu. Gajda dostal vysoké a prestižní místo, které považoval za samozřejmost vůči své osobě. Po generálu Syrovém, který přešel v roce 1926 do druhé Černého úřednické vlády, se prozatímně posunul na místo náčelníka generálního štábu československé armády. Stanul tak na vrcholu armádní hierarchie. K dalšímu vývoji se nabízí zajímavá otázka, jak mohl vůbec prezident Masaryk svolit, aby muž, kterého považoval za dobrodruha, mohl převzít (dočasně) tento vysoký armádní post? Dle dobře informovaných autorů Gajdova životopisu chtěli mít T. G. Masaryk a ministr národní obrany František Udržal Gajdu na očích, a proto ho převedli do Prahy.⁹⁰ Motivy Františka Udržala směřovaly spíše k vyřešení problémů v armádě. Gajda představoval oblíbeného velitele jak v armádě, tak u veřejnosti. Na druhé straně konfliktní osobu, která měla stálé rozmíšky s francouzskou vojenskou misí a Československou obcí legionářskou, dále také s částí domácí generality (např. Josef Šnejdárek) a nakonec i s Edvardem Benešem, kterého obvinil z plánování socialistického puče. Radola Gajda představoval zejména muže činu, který měl ty nejvyšší osobní ambice. Funkce mu spíše sloužily jako prostředek k dosažení svých cílů. Paralela s Józefem Pilsudským, který v květnu provedl převrat v Polsku, se přímo nabízela.

Radola Gajda byl člověkem politicky velmi naivním. Příliš se nezdráhal veřejně zmiňovat onen převrat, který měl být na spadnutí, společně i s jeho zamýšlenou aktivní roli v něm, o níž se živě spekulovalo. Jeho výroky se dostávaly na německé a rakouské vyslanectví, z nichž následně putovaly k zpravodajské službě ministerstva vnitra. Můžeme konstatovat, že generál Gajda se dostal do složité politické hry, jejímž faktickým hybatelem nebyl. V polovině roku směřovaly ke Gajdovi dvě

90 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995. s. 63.

základní otázky. Chystá náčelník generálního štábu fašistický převrat a je v kontaktu se špióny cizích států?

Do napjatého ovzduší plného neklidu a očekávání, kdy se často spekulovalo o chystaném protistátním vystoupení, zasáhl jako první Hrad. Není úkolem této práce zkoumat Gajdovu aféru, a proto se spokojíme se zkráceným výkladem. Velmi vlivný prezidentův advokát Václav Bouček a lidé z okolí Hradu připravili (spíše vykonstruovali) obvinění proti Gajdovi. Ten byl na několika místech denuncován a bylo paradoxem, že právě k němu směřovalo obvinění ze spolupráce s SSSR. Takzvané „důkazy“ proti němu dodalo samotné zastupitelství SSSR v Praze, které rozehrálo vlastní hru na odstranění nepohodlného generála, jenž ještě nedávno bojoval v Rusku proti nim. Václav Bouček se zprvu s ověřováním důkazů příliš netrápil a vše od Sovětů přijal. Podobně celou záležitost přijal i T. G. Masaryk, který se chtěl Gajdy co nejdříve zbavit. Naopak Edvard Beneš váhal a pochyboval o průkaznosti dokumentů, které měly prokazovat generálovu vinu.⁹¹ 2. července poslal ministr Syrový náčelníka generálního štábu na dovolenou. Oficiální zpráva o jeho odchodu vyšla až 14. července. Gajda dostal dovolenou, aby se mohla všechna obvinění proti němu vyšetřit. Obviněný generál odmítal dovolenou a veřejně se prezentoval jako oběť politických intrik.⁹² Pravicové listy mu vyjadřovaly podporu, fašistické ho vášnivě podporovaly a naopak levicové proti němu brojily. Veřejná prohlášení, která odporovala zásadám vojenské mlčenlivosti, připadla Gajdovi k tíži. Tím nahrál svým nepřátelům, kteří pro něj žádali co nejpřísnější potrestání. Hrad našel na Gajdu oprávněnou pomyslnou hůl a protihradní skupiny ji zase našly vůči Hradu. Výsledkem se staly zuřivé tiskové kampaně a tábory lidu, které směřovaly proti Masarykovi s Benešem. Obvinění k ministru zahraničních věcí směřovala mylně. Do celé aféry se dostal až zpětně. Nepatřil k jejím architektům. Později si i postěžoval, že ho prezident do celé aféry zatahl a popřel, že by o ní předem věděl.⁹³

K další Gajdově anabázi již stručně. Důkazy proti němu se pozvolna rozplývaly a důvěra ve svědky, kteří ho obviňovali, rychle klesala. Jan Syrový dal popud k ustanovení zvláštní generálské komise, která 14. července odmítla veškerá obvinění směřující na Gajdu. S tímto výsledkem se odmítl spokojit prezident Masaryk, který antcipoval další soud s generálem, kterého chtěl vidět ve vězení.⁹⁴ Zpochybnil závěry generálské komise a prosazoval Gajdovu degradaci a vyloučení z armády. Předjímal kvalitu důkazů, které mají mít takový ráz, že Ministerstvo národní obrany nebude mít na výběr a bude k takovému postupu donuceno veřejností, tiskem a parlamentem. Jednalo se o zřejmé překročení pravomocí prezidenta

91 ŠEDIVÝ, Ivan. Gajdova aféra 1926–1928. *Český časopis historický*. 1994, roč. 92. s. 737.

92 KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad II*. Praha: Panevropa, 1998. s. 70.

93 VYKOUPILO, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Maticе moravská, 2013. s. 79.

94 Tamtéž, s. 81.

a jeho zásahy do moci soudní. Pro Masaryka dostala celá kauza osobní ráz, kde se ukazovala jeho dlouhodobá averze ke generálovi, ale také jeho až tvrdohlavá neústupnost. Na druhou stranu musíme vidět, že Hrad byl oslaben a šlo mu o jeho prestiž. Vyvolaný boj již nešlo lehce ukončit, a i proto se poměrně dlouho držel T. G. Masaryk a jeho okolí tzv. důkazů dodaných Sověty.

Prezident Masaryk si v podstatě přál, aby si Gajda posypal hlavu popelem a přišel nějakým způsobem žádat o milost. Nebylo jeho záměrem Gajdu zlikvidovat hmotně, ale usvědčit ho, potrestat a odstranit z armády. Padly nabídky určitých sum, nebo míst na některém vyslanectví, ale žádná z nich nebyla akceptována.⁹⁵ Obviněný generál se dal na přímý odboj. 14. srpna vstoupila v platnost generálova superarbitrace a jako voják ve výslužbě začal ještě více inklinovat k českému fašismu. V prosinci 1926 kárný výbor Gajdu degradoval a snížil mu o čtvrtinu zaopatřovací požitky. Tento verdikt odmítly obě strany. Odvolací kárný výbor v dubnu 1927 Radolu Gajdu zprostil obvinění ze špionáže a kontaktu s fašisty. Nicméně degradace platila a zaopatřovací požitky se snížily o pouhé jedno procento. Ministr národní obrany František Udržal odmítl podepsat závěrečný protokol, a proto se musel sejít nový odvolací kárný výbor. Jeho složení bylo na zásah T. G. Masaryka změněno a obvinění z kontaktu se Sověty již byla upozaděna.⁹⁶ Nový odvolací kárný výbor se vrátil k předešlým závěrům kárného výboru. Výnosy kárných komisí, které uznaly Gajdu vinným ve většině bodů obžaloby, se jevily velmi problematicky. Kvalita důkazů proti Gajdovi vyvolávala velké pochyby, zejména pokud šlo o jejich věrohodnost. Vynesené verdikty ukazují především na politickou objednávku na odstranění Gajdy. Pokud by teoreticky Gajda spolupracoval se Sověty, nebo chystal státní převrat, tak by ho stihl vojenský soud, odkud by neodešel s mírným trestem.⁹⁷

S končícím létem a začínajícím podzimem se politická situace stabilizovala. Klofáčovi s Benešem se u národních socialistů povedlo všemi možnými a i skandálními prostředky odstranit Stříbrného, jehož tisk se celou první polovinu roku zaobíral myšlenkou podpory diktatury. Agrárníku Milanu Hodžovi se podařilo v létě složit v parlamentě tzv. celní většinu, kterou po svém zářijovém návratu převzal Antonín Švehla. Poprvé vstoupily německé strany do vlády, což znamenalo vystřídání všennárodních koalic. Ty si do značné míry vynucovala (po)revoluční doba a přijetí potřebných zákonů. Obě socialistické strany zůstaly mimo koalici. Edvard Beneš působil v ministerském úřadě jako odborník. Tato koalice vstoupila ve známost jako tzv. „panská“, protože měla pravo-středový charakter. Někdy také byla označována jako koalice občanských stran.

95 KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad II*. Praha: Panevropa, 1998. s. 71.

96 VYKOUPIIL, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2013. s. 85.

97 ŠEDIVÝ, Ivan. Gajdova aféra 1926–1928. *Český časopis historický*. 1994, roč. 92. s. 757.

3.2.1 Národní demokracie v hlasité opozici (společně s fašisty)

Radikální nacionalisté ve vedení Československé národní demokracie vzednutí nacionálních nálad a český fašismus v podstatě vítali. Noví spojenci za ně mohli dělat radikálnější (hlučnější) politiku, a pokud by zůstali u proklamovaného apolitického hnutí, tak by to straně mohlo vynést tolik potřebný přísun hlasů ve volbách. Někteří významní členové národní demokracie přímo stáli u začátků domácího fašismu (viz kapitola 3.1.). Posun národní demokracie více doprava znamenal další odliv významných členů: Jan Herben, Jaroslav Kallab, Jaroslav Kvapil, J.S. Machar, Přemysl Šámal a další. Především šlo o prohradní osobnosti a skupiny. Nejvýznamnější odchod znamenal vystoupení moravského křídla, které vedl Jaroslav Stránský. Pravicovému směru dopřávali přízně zejména zasloužilí členové, jako předseda Karel Kramář, Viktor Dyk, Antonín Hajn, František Hlaváček, František Lukavský, František Mareš, František Sís a další. Ti ve své orientaci nacházeli největšího spojence mezi mládeží. Mladá generace často stála na ještě radikálnějších myšlenkách nacionalismu. Udávala jí směr skupina Národní myšlenky, která ovládala její vedení. Pozici předního ideologa si držel Vlastimil Klíma, kterého doplňovali Ladislav Rašín, Jan Renner a František Toušek. Střední generace ve straně měla větší zdrženlivost k radikální pravicové politice.

Generální tajemník národní demokracie František Hlaváček představoval hlavního vykonavatele radikálně pravicové politiky a můžeme ho označit jako člověka, který ji ve straně nejvíce prosazoval. Chopil se funkce v roce 1925, kdy se vrátil z Paříže. Ve francouzské metropoli zastával vysoký post ve francouzsko-české obchodní komoře. Hlaváčka již před válkou formovalo Kramářovo slovanství. Během války zastával v Římě pozici ředitele kanceláře Národní rady československých zemí. Právě Itálie ho velmi ovlivnila. Měl v ní řadu přátel a jeho zájem o dění v Itálii, jako o fašismus, byl velmi živý. Díky tomu se mu ve straně dostalo i trochu potměšilé přezdívky „Tesstolini“. Úřadoval z redakce *Národních listů*, a tak přímo udával tón psaní národnědemokratických redaktorů. Jeho vidění politiky bylo hodně polarizované. Zjednodušeně řečeno, jedinec šel s ním, nebo proti němu. Poměrně konfliktní Hlaváček si u běžných straníků mnoho sympatií nezískal. Naopak dobrý vzájemný poměr měl s Mladou generací, a to zejména s jejím vedením – skupinou Národní myšlenky. Jejich symbióza se odehrávala na platformě prosazování pravicové – nacionální politiky.

Již v srpnu 1925, před podzimními volbami, vyzýval František Sís z Capri Karla Kramáře k radikalizaci strany. Ta tehdy měla dělat „*limonádovou politiku*“, která vedla pouze k úpadku, protože „*dnes je nejsilnější argument ulice*“.⁹⁸ Sís nechtěl kopírovat fašisty, ale jejich taktika a postup v ulicích se mu svojí účelovostí zamlouvaly. Chtěl ideovou agitaci, která bude klást důraz na nacionalismus a boj proti

98 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 5. srpna 1925.

socialismu. Přál si vyzdvihnout individualismus, náboženský a sociální smír. Rozmach a úspěch těchto myšlenek spojil s finančními možnostmi a přál si Kramářovu intervenci v této věci u F. X. Hodáče a Jaroslava Preisse. Ti představovali klíčové muže v otázce zajišťování subvencí pro národní demokracii. Jak již víme, ta v parlamentních volbách 1925 notně pohořela, což povzbudilo snahy k větší radikalizaci strany.

Po volbách 29. prosince 1925 vystoupil na schůzi Mladé generace v Plzni František Hlaváček (fakticky představitel nejmocnějšího oponenta Hradu) s tezí, aby mládež byla připravena na možnost, že nynější krize demokracie může vyvrcholit v krizi státní a ústavní, pokud by státotvorní Slováci odmítli spolupracovat.⁹⁹ Vyzval Mladou generaci, aby si vzala za vzor mládež spřátelených národů (Francie a Itálie). Pokud by došlo k vládní spolupráci s Němci, tak tomu měla zvláště Mladá generace zabránit, a to všemi prostředky. Mladí se k tomu museli připravit a nezaleknout se žádných zbraní a ani obětí. Kdybychom tyto výroky hodnotili až do krajních důsledků, tak Hlaváček vyzýval k puči – povstání proti parlamentní demokracii, kdyby se německým stranám dostalo vládního angažmá.

Rok 1926 znamenal propojení zájmů národní demokracie a fašistů. Národní demokracie se veřejně vymezovala především ke komunistům a možnosti vstupu německých stran do vlády. Uvnitř strany znamenal největší obavu Hradem údajně chystaný ústavní oktroj, který by fakticky také znamenal státní převrat. Největší obavy z toho měli zastánci radikálnějšího pravicového směru ve straně a generální tajemník představoval hlavního konspirátora. Na jaře 1926 docházelo mezi (nejen) pravicovými politiky k různým kontaktům a schůzkám. Jejím vrcholem se stala schůzka v Káraném ve vile Jiřího Stříbrného. Účastnili se jí Karel Kramář, František Hlaváček, Radola Gajda a tajemník ústředního výkonného výboru strany československých socialistů Emil Šimek.¹⁰⁰ Schůzka se odehrála na základě obav (spíše fám), že socialisté chystají převrat. František Hlaváček a lídr Národního hnutí Václav Perek tomu chtěli zabránit za každou cenu – i protipučem, kdyby toho bylo třeba. Když se různých konspirativních schůzek začali účastnit lidé, kteří horovali pro fašismus, jako Cyrill Svozil¹⁰¹ nebo Zdeněk Zástěra, a přitom se nebáli násilných metod, tak mohla tato setkání vyvolávat oprávněné obavy. Prezident bedlivě sledoval veřejné dění a (stranický) tisk. *Rudé právo* přiřklo radikální prvomájové prohlášení „*Demokracie a humanismus vedou stát do záhuby, ale najde se vůdce, jenž spasí republiku.*“¹⁰² Hlaváčkovi, ale autorem byl pouze tajemník Českoslo-

99 NA, PMR, fond 1082, karton č. 5 – Situační zprávy 1926–1928 Čechy, 1. politická zpráva situační za dobu od 27. prosince 1925 do 9. ledna 1926.

100 VYKOUPILO, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2013. s. 64.

101 Cyrill Svozil (1886–1935) byl advokát z Prostějova. Převzal poslanecký mandát po rezignujícím Karlu Englišovi. Vykonával jej pouze dvě měsíce v roce 1925. Brzo přešel do Národní obce fašistické, kde se stal jednou z čelních postav.

102 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995. s. 74.

venské národní demokracie Josef Kučera. Prezident Masaryk všechny tyto projevy sledoval se znepokojením.

Mladá generace ČsND během roku vystupňovala svoji aktivitu a často svolávala tábory lidu a veřejné schůze, kterých se zúčastňovali také fašisté. Docházelo tedy k veřejné spolupráci národní demokracie a fašistů, ale také k některým publikovaným výrokům, které provázely své autory i dlouho po jejich smrti. Zejména šlo o předsedu strany Karla Kramáře, který měl několik ne zrovna uvážených výroků. Na květnovém třetím zemském sjezdu Československé národní demokracie v Čechách měl její předseda nepřilíši šťastný projev. Resumoval volební neúspěchy, kdy se strana musela bránit útokům živnostníků a strany práce. Vyzýval k pokračování koalice státotvorných stran, což znamenalo odmítnutí koalice s Němci. V podstatě straně vytýkal nedostatek bojovného a agresivního ducha. Kramářovi se ve svém projevu podařilo zpochybnit politický systém v republice a parlamentarismus. Jeho věta: „*Stát musí žít! A když to nejde s parlamentem, tak to půjde bez parlamentu!*“¹⁰³ znamenala přímou výhrůžku. Hledání styčných bodů s českými fašisty, nebo veřejných sympatií k nim, se dopustilo několik předních funkcionářů národní demokracie a její mládeže. Na veřejných schůzích pod tíhou davové mentality nikdy nebyla nouze o silné výrazy, které občas přešly až do výhrůžek.

Tradičním svolavatelem veřejných schůzí, kterým také většinou předsedal, byl redaktor *Národních listů* Josef Jošt. Oblíbené místo pro jejich uspořádání představoval Slovanský ostrov. Posledního květnového dne se tam shromáždilo přes 500 osob.¹⁰⁴ Adolf Dušek protestoval proti zakazování vlasteneckých schůzí, když protistátní (komunistické) jsou povolovány. Jan Renner se připojil ke stejnému protestu a opatrně zmínil fašismus, který nazval mementem pro vládu i parlament. Výroky Boženy Kunětické-Vikové je potřeba brát více s rezervou: „*Můžeme mít fašismus jen svůj národní a slovanský, který nese své barvy a štít. Neztotožňujeme svůj fašismus s fašismem italským...Říkáme-li fašism, říkáme při tom i jméno Žižka....*“ V podstatě šlo o veřejný projev domácího nacionalismu. Každou schůzi ukončovala přijatá rezoluce, která měla stále velmi podobný charakter – protest proti persekuci národní demokracie a proti favorizování protistátních živlů. Jednomu z dozorců úředníků neunikla slova tajemníka Josefa Kučery. Ten odvážnými a plamenými slovy nikdy nešetřil. Patřil vůbec k nejradikálnějším národnědemokratickým řečníkům (také byl za své výroky často vyšetřován). Tentokrát vyzýval k protiparlamentnímu vystoupení, pokud se Němci dostanou do vlády: „*Dnešním dnem zahajujeme boj proti režimu, který bude povelan buď prostředky legálními, nebo ilegálními.*

103 *Národní listy: Večerník Národ* 10. května 1926.

104 NA, Policejní prezidium (PP), 1921–1930, fond 1420, P73/1, č. j. 7019pr, Zpráva o Veřejné schůzi Mladé generace čsl. národní demokracie z 31. května 1926.

*Nikdo nám nesmí zakázat, abychom se zase sešli, neboť půjdeme přes všechno a nic nás nezastaví. Němci do vlády, my do revoluce.*¹⁰⁵

Jedno z nejsilnějších vystoupení se konalo 14. června 1926. Šlo opět o schůzi svolanou Mladou generací, která se konala na Slovanském ostrově. Její program zněl: O fašismu a demokracii. Účastníci zaplnili všechny sály a ti, kteří se do nich nevešli, poslouchali venku projevy pronášené z balkónů. Ředitel *Národních listů* František Sís (místopředseda ústředního výkonného výboru strany) vyzdvihl pozitivní program českého fašismu, který: „...u nás má kladný program a chce jíti za národním státem.“¹⁰⁶ To konvenovalo s programem Mladé generace, respektive Československé národní demokracie. Sís vítal fašismus, který postavil do protikladu se socialismem. Ten měl být proti národnímu státu a prosazoval třídní boj. Řečník fašismus vnímal jako krok vpřed pro všechny vrstvy společnosti: „*Národní demokracie nevidí ve fašismu svoji odnož, ale vítá ho.*“ Tyto závěry podpořilo vedení Mladé generace, protože se protínaly s jejími idejemi. Jmenovitě šlo o přítomného Ladislava Rašína s Janem Rennerem. Rašín se ve své řeči ohradil proti trpění velezrádné činnosti komunistů. (Narážel na násilné demonstrace komunistů). Růst fašismu dával do spojitosti s růstem činnosti komunistů. Radikální advokát Adolf Dušek ve svém projevu povýšil národnědemokratické protiněmectví a antikomunismus na boj proti „*hydře německo-židovské a půjde-li nám o krk, povedeme to po fašisticku a po italsku*“ a přímo vyhrožoval státním převratem: „*Chceme změnu ústavy tak, aby bylo viděti, že jsme státem národním a národní myšlenka byla zjevná. A když to nepůjde se zpěvní síní v Rudolfinu, tak to půjde bez ní...V Itálii zjednal pořádek fašismus a odstranil nepořádky způsobené socialisty. Fašismus musí jíti do dílen a továren, aby získával pro práci národní a odvracel od internacionály a komunismu. Československý fašismus jest vělý a obětavý nacionalismus, který hledá veře(j)nou práci pro stát a národ a neleká se nebezpečí...Národní demokracie vítá každého, kdo pracuje pro totéž, i československý fašismus.*“¹⁰⁷ Schůze na Slovanském ostrově byly rušeny asi dvěma stovkami osob, které sympatizovaly s komunismem. Vytlačil je až nutný policejní zásah. Naštěstí došlo pouze k drobným potyčkám a zraněním mezi fašisty a komunisty. Ti nakonec uposlechlí policejních výzev k odchodu a uchýlili se ke zpěvu Rudého praporu.

25. června 1926 zasedal ZVV ČsND, kde její předseda zaujal stanovisko národní demokracie k fašismu. Nejdříve ujistil a zároveň vyjádřil klíčovou zásadu dodržování demokratických principů: „*Jako strana demokratická stojíme nezměněně na demokratickém parlamentarismu...jsme rozhodně proti každému pokusu o osobní vlá-*

105 NA, PP, 1921–1930, fond 1420, P73/1/I, č. j. 7019pr, čís. 17024.

106 NA, PP, 1921–1930, fond 1420, P73/1/I, č. j. 7469pr 1926, Zpráva o intervenci polic. komisaře Dra. Jindřicha Doležala a polic. koncipisty Vladimíra Piskáčka na veřejné schůzi lidu dne 14. června 1926.

107 NA, PP, 1921–1930, fond 1420, P73/1/I, č. j. 7469pr 1926, Zpráva o schůzi Mladé generace čl. národní demokracie z 14. 6. 1926 z Malého sálu na Slovanském ostrově.

*du, ať činí z té nebo oné strany.*¹⁰⁸ K fašismu dodal: „*Pokud český fašism upřímně hlásá myšlenku národního našeho státu, a chce nenáročné sloužení, a pokud základní tyto myšlenky naší strany a našeho programu živelnou silou zachvacují široké vrstvy našeho lidu, nemůžeme v tom vidět nic, co by mohlo být na škodu národu a státu. My jen bychom nechtěli, aby tímto hnutím byl poškozen vnitřní proces konsolidace státu...a proto bychom, již také z programového svého demokratického stanoviska, nemohli souhlasiti s výstřelky národní a rasové nenávisti.*“ Karel Kramář dokázal najít s novým hnutím společný bod – myšlenku národního státu. Dokonce ho podpořil, ale pouze jako hnutí, které má obrodný charakter. Ti straníci, kteří se v něm angažovali, museli být především národními demokraty. Z pragmatického hlediska si přál udržovat nepolitické hnutí, které přinese straně ve volbách potřebné hlasy. Kramář ve své řeči jasně zdůraznil zachování demokratických principů a odmítl nacionální šovinismus, rasismus a xenofobii.

Mladá generace v Plzni na své schůzi konané 23. června přijala rezoluci, která zdůrazňovala, že hnutí fašistické pojí s Mladou generací idea, kdy blaho státu a národa je nejvyšším zákonem.¹⁰⁹ Rozdíl mezi národní demokracií a fašisty tkvěl v odlišném postupu. Především mládež ČsND si stále udržovala kladný poměr k fašistům.

Mezitím se na politickém poli situace více vyjasňovala. Přes mohutné protesty levicových politiků dokázaly strany vytvořit parlamentní většinu pro přijetí celních a kongruových zákonů. Národní demokracie podporovala kongruu a zejména Viktor Dyk se ujal jejího veřejného hájení. Jeho projev v senátu levicoví senátoři přerušili více než padesátkrát. Z celní unie, sestavené agrárníkem Milanem Hodžou, v říjnu vznikla Švehlova vláda panské koalice. Během období druhé Černého úřednické vlády se proti Hradu sjednocovala opozice ve stranách národně demokratické, agrární, lidové, l'udové a k nim bylo samozřejmě potřeba přičíst fašisty. Edvardu Benešovi reálně hrozil pád z jeho ministerského křesla. Vládní krizi v létě 1926 vyřešil Švehla s Masarykem vzájemnými ústupky. Prezident akceptoval cla s kongruou a tím v podstatě zachránil v úřadě Edvarda Beneše. Po vyřešení politických sporů s agrárníky a lidovci se Hradu naskytla vhodná příležitost pro zásah vůči nepohodlnému generálovi, se kterým se nesly zvěsti o možném převratu.

Národní demokraté se v Gajdově aféře postavili za obviněného generála proti Hradu. Můžeme bezostyšně přiznat, že někteří národní demokraté by se postavili téměř za kohokoliv proti Hradu. Jak jsme uvedli výše, Gajdova aféra rozhodně nebyla v uvozovkách bojem hodných proti zlým. Metody používané Hradem, Masarykova veřejná vyhlášení a manipulace v Gajdově procesu vyvolávaly oprávněné protesty proti vměšování se do moci soudní. Jedním z největších veřejných a ze-

108 *Národní listy* 27. června 1926.

109 NA, PMR, fond 1082, karton č. 5 – Situační zprávy 1926–1928 Čechy, 13. politická zpráva situační za dobu od 13. prosince 1926 do 26. června 1926.

jména nejhlasitějších obhájců Gajdy se stal generální tajemník Československé národní demokracie František Hlaváček. Jeho útoky směřovaly přímo na Hrad a nejvíce proti Edvardu Benešovi. Oba měli vzájemné dlouhodobé spory, které musel řešit až soud.

Na druhé straně začal levicový a prohradní tisk obviňovat národní demokracii z podpory a podněcování fašismu. Vyhrocení sporu následovalo, když vyšly články s Masarykovými interview. Největší ohlas způsobil článek *Eine Unterredung mit dem Präsident Masaryk* ze 7. září 1926 v listu *Prager Tagblatt*. Prezident Masaryk v něm řekl: „*Fašismus je anonymní společnost nespokojených a odmítnutých s neomezeným ručením k výrobě politických báčerek a raubířských historek; má ovšem v sobě aspoň trochu idealismu u těch, kteří dávají se ošálit zdánlivým bojem proti korupci. Fašismus... znamená těžký úpadek národního liberalismu. Fašismus je měřítkem politické desorientace buržoazie a má jenom proto význam, že se vyvinul pod egidou frakce národně demokratické strany... Vede-li muž politické prestiže dra Kramáře... osobní boj proti ministru zahraničních věcí a mythickému ‚Hradu‘, trpí-li (se) tento boj jedné vládní strany po celá léta vyskytnou se naposled politicky nezralí lidé, kteří berou obvinění vážně... Lituji toho v zájmu národní demokracie i... ostatních stran. Fašisté jsou oběť národní demokracie... I ostatní strany prodělávají svou krizi, fašismus je pathologická ssedlina této krise uvnitř národní demokracie. Podobné krize prožívají liberální strany buržoasní ve všech zemích.*“¹¹⁰ Interview vyvolalo nadšení na levici a pobouření pravice, kterou dokázala mírnit pouze velká zákonná ochrana hlavy státu.

Karel Kramář se vyhýbal komentování Masarykových článků (včetně anonymních), ale v tomto případě udělal výjimku. Zjevně v rozhořčeném rozpoložení již 10. září reagoval článkem *Moje odpověď v Národních listech*.¹¹¹ Kramář se nejdříve dotkl Gajdovy aféry, která měla podle něj být záležitostí parlamentu a příslušného ministra. Následoval jeho nejznámější výrok, který ale musíme uvést v celkovém kontextu. Nikoliv jako vytrženou větu, která mu byla později neustále připomínána.: „*Nebudu dnes mluvit o příčinách českého fašismu vůbec, jen o spojení, které vykonstruoval prezident mezi naším českým fašismem a stranou národně demokratickou. Pan prezident už dovolí, abych se na věci díval jinak, docela jinak nežli on. Kdyby bylo pravda, co říká, že je fašism měřítkem desorientace buržoazie, a pathologickým sedimentem národní demokracie, pak by to bylo dojistá nejostřejším odsouzením všeho, co naše strana dělala, ale také zároveň odsouzením nenáročné, obětavé lásky k národu, již jsme ukázali před válkou, za války a po válce... Ale jestli v naší buržoasii takové ‚desorientace‘ není, což smím tvrdit, jestli naopak, nehledě na všechno, čeho byla svědkem a co vidí, stává se zase nacionálně rozhodnější, chce-li, aby státu a národu sloužili všichni z lásky k osvobozenému národu a ne za materiální výhody stran nebo osob, pak já říkám: zaplat' pán bůh!, i když se jmenuje fašismem, třeba bych sám fašistou nebyl, a jako poctivý demokrat nemohl souhla-*

110 *Prager Tagblatt* 7. září 1926.

111 *Národní listy* 10. září 1926.

siti ani s výstřelky rasové nenávisti našeho fašismu, ani s programovou diktaturou na úkor opravdového demokratického konstitucionalismu. Nemohu mítí náš fašismus za patologický zjev, jako president, třeba by se mohlo nejvíce nebezpečným státi zrovna naší straně, poněvadž vím, že je u většiny fašistů hybnou silou jejich odporu proti všemu, co okolo sebe vidí, vřelá láska k národu, upřímný nacionalism, touha, aby náš stát byl čistým, opravdu, ne falešně demokratickým, naším národním státem...Za Pětky nikdo neslyšel o fašismu, bylo zde jen nepatrné Národní hnutí. Když však ve volbách nacionálně cítící lidé viděli, jak se pracuje proti (naší) straně, jejímž jediným cílem bylo, navždy upevniti náš stát jako národní, a když byla československá většina, representant tohoto národního státu...fašism rostl a mohutněl a musil mohutněti zejména potom, když lidé viděli, jak z průzračných příčin nebylo odvahy k soustavnému, bezohlednému boji proti našemu bolševictví, ale jak se okamžitě našla stará policejní energie, když se jednalo o lidi, kteří nechtěli bourati stát, nýbrž kteří jej všemi prostředky hájili proti všem rozvratným elementům...Myslím tedy, že mám právo odmítnouti mluvení o pathologii naší strany.“

Karel Kramář jistě nezvolil o fašismu nejvhodnější výrok, ale jak můžeme vidět, tak v celkovém kontextu nešlo o žádné vzývání fašismu jako spásného modelu pro mladý československý stát. Autor se vymezil proti stávajícím levicovým pořádkům ve státě a sdělil vlastní pravicové tužby. Kramáře za onen výrok stihla velká vlna soudobé i pozdější kritiky. Čím víc se Národní obec fašistická emancipovala, tím víc narážela spolupráce s národní demokracií na vzájemné limity. To později vedlo až k vyhlášení neslučitelnosti členství národních demokratů ve fašistické straně (hnutí).

Publikované národně demokratické prohlášení z 15. září 1926 představovalo spíše onu pomyslnou labuť píseň Hlaváčkova křídla, které bylo nakloněno spolupráci s fašisty.¹¹² Národní demokracie varovala před rozpuštěním fašistů a ohradila se jako státoporná strana proti zákazům vlastních schůzí. „*Povolané orgány strany národně demokratické zaujaly už jasná stanoviska k fašismu. Projevily naprostý souhlas se stanoviskem dra Kramáře, jež bylo precisováno v odpovědi panu prezidentovi. Národně demokratická strana postaví se energicky i v parlamentě proti pronásledování národního a státoporného fašismu, který jest protivahou protistátní strany komunistické, jež těší se blahovůli dnešního policejního režimu. Národní demokracie, strana vládní většiny, nestrpí persekuci československého nacionalismu, jehož je přední reprezentantkou.*“

Vedení Československé národní demokracie se neztotožnilo s Hlaváčkovou (a Sísovou) profašistickou orientací, ale spíše se nacházelo v jejím vleku, respektive následovalo kroky svého vůdce Kramáře. František Hlaváček během letních prázdnin aktivně jednal s politiky jiných stran (ponejvíce s agrárníky – Milan Hodža, lidovci a živnostníky), veřejně činnými osobami a snažil se utvářet koalici vůči Hradu. Hodně taktizoval, ale ve svých teoriích se často dostával až příliš daleko. Mohli bychom říci, že ve svých hlášeních Kramářovi se často chytal kdejakého tvrzení,

¹¹² *Národní listy – Večerník Národ* 15. září 1926.

kteří právě kolovali politickými tamtamy. Hradní oktroj představoval stále téma, ale na konci července se k tomu přidala teorie, že by Jiří Stříbrný a jeho frakce mohli podpořit vládu, kdyby se jí neúčastnil Edvard Beneš. Následně by měl převzít jeho ministerské křeslo právě Karel Kramář.¹¹³ Věc velmi nereálná. Začátkem září jednal František Sís s prozatímním lídrem agrárníků Milanem Hodžou o jeho jednáních s německými stranami, které by měly zájem vstoupit do vlády.¹¹⁴ Oba řešili možného ministra zahraničních věcí. Milan Hodža měl navrhnout Kamila Kroftu a Vojtěcha Mastného. Oba stranickým členstvím národní demokraté, ale již spíše formální. František Sís naopak doporučoval Štefana Osuského.

3.2.2 Konsolidace poměrů uvnitř národní demokracie na podzim 1926 – nástup křídla živnostenské banky

František Hlaváček představoval hlavního iniciátora útočného psaní národně-demokratického tisku, ale jeho pozice a volné pole působnosti v této záležitosti začínaly postupně slábnout. S podzimem se situace začala mírnit díky několika příčinám. Vznikala vládní koalice vedená agrárníky. Národní demokracii umírnělo vládní angažmá, od kterého se očekávala alespoň nějaká míra státotvornosti. Uvnitř strany se probouzelo a sílilo velmi vlivné křídlo Živnostenské banky, kterou vedl její vrchní ředitel Jaroslav Preiss. Ten představoval ústřední postavu domácího bankovníctví a hospodářství. Patřil mezi vůbec nejvýznamnější a nejmocnější muže Československa. Preisse s Kramářem ještě z mladočeských dob pojila blízká spolupráce a zájem o finanční otázky. Kramář do velké míry nastartoval Preissovu tolik úspěšnou kariéru, když mu pomohl k funkci tajemníka Spolku českých továrníků textilních, odkud se vyšvihl až do čela Živnostenské banky. Finančník také krátce zastával poslanecký mandát za státoprávní/národní demokracii, ale brzo se jej vzdal (16. 9. 1919). Jaroslav Preiss se staral o udržitelnost soukromých financí Karla Kramáře. Také se často podílel na řešení častých finančních obtíží národní demokracie. Jeho vliv na politickou stranu, která měla velké ambice, ale velmi často prázdnou pokladnu, byl nemalý. Ještě dodejme, že jeho vztah s prezidentem Masarykem se odehrával na korektní úrovni. Jejich vzájemný poměr můžeme označit jako dobrý.

Preissovým nejbližším spolupracovníkem byl kapitán domácího průmyslu – generální tajemník Ústředního svazu československých průmyslníků (ÚSČP) František Xaver Hodáč. Oba ho společně zakládali a můžeme je označit jako osoby, které stály u konsolidace a razantního nástupu československého průmyslu. Znali se ze studijních let a krom hospodářských zájmů je pojil i například interes

113 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, ANM23 2719.

114 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 8. září 1926.

v umění. Roku 1909 šel Jaroslav Preiss F. X. Hodáčovi za svědka.¹¹⁵ O jejich vzájemné blízkosti není pochyb. Aktivita v tomto spojení byla na straně Hodáče, který někdy budil dojem, že společný styk až vyhledává.¹¹⁶ Jaroslav Preiss měl oceňovat jeho schopnosti, ale byl si vědom i stinných stránek jeho povahy a měl jej i otevřeně kritizovat. Oba dva byli povahou úplně rozdílní. Jaroslav Preiss se především věnoval své Živnostenské bance, ale a dokázal si také najít čas k vychutnávání příjemného života. František Xaver Hodáč představoval extrémního workoholika. Šachistu, který obrazně řečeno hraje ve dne v noci simultánně několik partií. Generální tajemník ÚSČP byl téměř všude. Používal dva řidiče a i ty dokázal vyčerpat do krajností. Žertem se o něm tvrdilo, že vůbec nikdy nespí. Stačilo mu spát jen tři hodiny denně. Výčet funkcí a členství, které zastával, byl téměř nevyčerpatelný. Již od samého počátku Československé republiky ji reprezentoval na řadě různých mezinárodních hospodářských konferencí. Měl ohromné množství kontaktů a udržoval s řadou významných politiků dobrý poměr. Mezi ně patřili i lidé spojení s Hradem.

Kdybychom označili F. X. Hodáče za pouhého vykonavatele Preissovy politiky v národní demokracii, tak by to vůči němu mohlo znít poněkud neucitivě. Představoval velmi schopného člověka. I jeho straničtí – ideoví odpůrci jako Vlastimil Klíma o něm hovořili jako o géniovi ve svém oboru. Hodáčovy a Preissovy zájmy se velmi protínaly, a proto byl generální tajemník ÚSČP tím mužem, který začal vykonávat politiku blízkou Živnostenské bance v národní demokracii. Svůj vliv ve straně uplatňoval tím nejefektivnějším způsobem – přes finance. Zastával funkci ve finanční komisi (místopředseda). Reálně tak závisel přísun peněz a půjček na něm. S tím se pojilo i rozdělování stranických financí.

Vztah národní demokracie a Hradu se dostal do další fáze, když Hrad začal využívat osobního vlivu Jaroslava Preisse na Karla Kramáře, respektive na jeho politickou stranu. Přání a stížnosti prezidenta Masaryka většinou tlumočil Preissův přítel hradní kancléř Přemysl Šámal. Ten se nebál napsat přímo Kramářovi, ale na Hradě dávali přednost jednání prostřednictvím Preisse, který mohl uplatnit vliv také na národnědemokratický tisk. *Národní listy* vlastnila Pražská akciová tiskárna, kde měla Živnostenská banka svůj vlastnický podíl. Preiss na konci roku 1925 hrozil kvůli ztrátovosti *NL* konkurzní podstatou z důvodu jejich nerentabilnosti. Ve skutečnosti se v posledních letech *Národním listům* začínalo dařit lépe a dluhy se pomalu umořovaly. Podařilo se provést investice a byly vypláceny dividendy. Jaroslav Preiss pravděpodobně hrozil pouze proto, aby vyvinul tlak na národní demokracii a ředitele *NL* Františka Síse. Jejich opovržení a nelibost byla vzájemná. Preiss v roce 1924 měl vystoupit ze správní rady se slovy, že: „nemůže sedět ve správní

115 NA, František Xaver Hodáč, fond 464, karton č. 327, Osobní pozůstalost, Domovské rodné listy, oddací list.

116 ANM, Vladislav Klumpar, fond 217, karton č.: 1, Ústřední svaz Československých průmyslníků 1920–1926. s. 6.

radě podniku, který považuje za insolventní.¹¹⁷ Inicioval založení konkurenční *Tribuny*, ale ta neuspěla. Hrozbu Preissem pro *Národní listy* zažehnal až Bohdan Bečka, který vyřešil úvěr u Živnostenské banky. Ta taktéž vlastnila budovu PAT v Opletalově ulici, kde se nacházela i redakce *Národních listů*. Další pomyslnou páku představovaly subvence straně jako takové. Jaroslavu Preissovi se nabízela pestrá paleta možností, jak uplatnit svůj vliv.

Přemysl Šámal (Hrad) měl na pokraji července nejdříve zájem vstoupit a upravit poměry v redakci *NL*. Vznikla kombinace, že by mohl v *Lidových novinách* nespokojený Arnošt Heinrich přesídlit do *Národních listů*.¹¹⁸ Šámalův informátor dokonce naznačoval, že by to mohlo vést až k navrácení strany práce do národní demokracie. To znamenalo spíše snění, protože Stránského křídlo rozhodně neodešlo z národní demokracie v dobrém a samotný Jaroslav Stránský si ve svých veřejných vystoupeních nekladl žádné rezervy vůči své bývalé straně, zejména vůči Kramářovi osobně. Nicméně jak uvidíme dále, snahy o jakýsi návrat skutečně existovaly a proběhly. Jaroslav Preiss reagoval o několik dní později a přiznal, že o Arnoštu Heinrichovi již sám uvažoval.¹¹⁹ K těmto navrhovaným změnám v *NL* nikdy nedošlo. Ještě na konci listopadu platilo Heinrichovo ustanovení jako šéfredaktora, který nastoupí k 1. lednu 1927, ale nikdy se tak nestalo. Preissovu akci překažilo pragmatické spojení jeho odpůrců, kde měla navrch čtveřice – Bečka, Dyk, Hlaváček a Sís. Bohdan Bečka se nacházel s Jaroslavem Preissem ve hluboké osobní rozepři, kdy mu vyčítal své vystrnadění z Živnostenské banky. Dyk s Hlaváčkem a Sísem zastávali radikální pozice, což se mýjelo s Preissovými představami. Navíc ani vzájemné osobní vztahy neměli nejlepší. Dyk, Hlaváček a Sís ovládali redakci, čímž fakticky vládli *Národním listům*, byť většinu akcií, a tedy nárok na de jure vládnutí, měl Jaroslav Preiss a jeho Živnostenská banka. K jím zamýšleným změnám nedošlo i proto, že v aktuálním roce nemohl udělat změny ve správní radě PAT (nebyl volební rok). Karel Kramář nebyl Alois Rašín a jeho starání se o *Národní listy* se omezovalo na občasná telefonáty do redakce. Jeho vedení *NL* připomínalo jeho řízení Československé národní demokracie.

Již 12. srpna 1926 přišla Jaroslavu Preissovi žádost od T. G. Masaryka, aby zasáhl do tiskové národnědemokratické protihradní kampaně, kterou vedl Hlaváček: „*Hlavní orgány Vaší strany pomínuly se rozumem a tropí přímo orgie krátkozrakosti a zášti vůči Benešovi, sloužíce zároveň fašismu, tomu nejhlupejšímu vykvětu našeho politického Kocourkova.*“¹²⁰ Za měsíc již byl označen Kramář za nepřítelno.

117 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 19. dubna 1930.

118 Archiv České národní banky (AČNB), Živnostenská banka v Praze, Dr. Jaroslav Preiss, 912/Dr. Šámal Přemysl kancléř pres. republiky 1920–1938, ŽB-SVII/i-1–I., Dopis z 2. července 1926.

119 Tamtéž, Dopis ze 7. července 1926.

120 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995. s. 126.

Jaroslav Preiss zaslal 21. srpna Karlu Kramářovi dopis, ve kterém vyjádřil svoji nelibost nad psaním *Národa* a *Národních listů* a intervenoval za nápravu: „*Dle stavu daného utápí se Národní demokracie v iluzi českého fašismu – až se probudí, nebude Národní demokracie. A to přece není možno. A přímo proti zájmům národa i našim intencím! My potřebujeme řádně vedenou Národní demokracii a speciálně nyní. Ale ne Hlaváčkův fašismus. O Gajdovi ani nemluvě. Víím, že na Vás čekají jako na spasitele. A jsem přesvědčen, že se postavíte jak proti žurnalistické tendenci této v Národu a Národních listech, tak také ve straně. Čeho jsem se obával, to nastává: p. Sís, Hlaváček atd. obětují Národní demokracii fašismu, t.j. zabijí Národní demokracii. Mám vždy odpor k dobrodružstvím stejně jako vy...*“¹²¹ a požadoval na Kramářovi, aby provedl nápravu situace.

Karel Kramář v srpnu dlel na dovolené v italském Riccione a na Lidu. Později přinesly domácí levicové listy konspirační teorie o této schůzce s tím, že snad měl Kramář jednat s Mussolinim. K takové schůzce nedošlo, protože Mussolini dorazil na Lido až týden po Kramářově odjezdu. Nicméně zájem o takovou schůzku národnědemokratický vůdce potvrdil v dopise Jaroslavu Preissovi.¹²² Zajímala ho tématika urovnání sociálních sporů v Itálii. Kramář reagoval na Preissův dopis z 21. srpna, aby ve straně zavedl pořádek. Kvůli tomu svolal na začátek září zasedání ústředního výkonného výboru. Svůj poměr k fašismu (italskému) shrnul: „*Fašismus... má ještě něco, čeho potřebujeme jako soli. Udělal a dělá pořádek ve jménu a pro lásku k Itálii. To je věc přímo ohromná – zejména pro toho, kdo znal Itálii tak dobře (jako já)... Pak jeho energie ve vyčišťování Augiášova poválečného chléva a konečně bezohlednost, s jakou zašlapal bolševismus.*“ Aplikování fašistických metod v Československu odmítl s tím, že zdejší poměry jsou na rozdíl od italských civilizovanější. Probíhající aféry Stříbrného a Gajdy kritizoval za jejich ostudný průběh, což představovalo meritum kritiky vůči Hradu a stávajícím poměrům v ČSR. Tyto aféry a způsob jednání měly být podle Kramáře vodou na mlýn domácího fašismu. Ve svém exposé se dotkl i svého poměru ke Gajdovi, s nímž politicky nesouhlasil. Z legionářských dob v Rusku mu stále vytýkal některé jeho postupy. Předseda národní demokracie rezolutně odmítl levicové útoky na Františka Hlaváčka kvůli jejich podstatě. To znamenalo, že se ztotožňoval s Hlaváčkovou kritikou Hradu, kvůli jeho činnosti v Gajdově aféře. Ta měla k nezávislému vyřešení všemi různými rozhodčími řízeními, nebo soudy, poměrně daleko. Kramář přiznal, že psaní *Národa* pod Hlaváčkovým dohledem nekoresponduje s jeho představami a v této věci podnikne další kroky. K celé problematice se vyjádřil takto: „*A co se konečně týče toho, aby naše strana nestránila se fašismu, přiznám se, že bych to také nechtěl. To co má náš fašismus dobrého, je našim starým programem, a co má nepřijatelného, boj proti kon-*

121 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Jaroslavem Preissem, Dopis z 21. srpna 1926.

122 AČNB, Živnostenská banka v Praze, Dr. Jaroslav Preiss, 435/Dr. Karel Kramářem. ministerský předseda, poslanec v letech 1919–1938, ŽB-SVII/i-1-I., Dopis z 30. srpna 1926.

stitutionalismu a demokratismu, to nikdy nepřijmem. To je snad dobré pro Itálii, ale ne pro nás. Tedy nemějte strach, utonout naší straně ve fašismu nedám, ale chtěl bych, aby nám naši lidé k fašismu a naopak, aby dobří fašisté mohli jít k nám...Ale jenom se neklamte! Fašismus nedělá Hlaváček ani Národ, fašismus dělají páni na Hradě a jejich přísluhovači.“ Na druhé straně je třeba Kramářovo hájení Hlaváčka trochu korigovat. Hlaváček rozhodně nebyl žádná nevinná oběť. Generální tajemník národní demokracie představoval hlavního iniciátora při jednání protihradních skupin a v pořádání protihradních demonstrací, které často probíhaly nejen jako protesty proti postupům v Gajdově aféře.

Zajímavá byla Preissova odpověď z 3. září.¹²³ Finančník se přiznal, že nesouhlasil s vyřízením Gajdy a nevěřil ani špionážní aféře, ze které byl obviněn. Hlaváčkoví vytýkali, že jeho spor s Benešem měl osobní charakter, což byla pravda. Schvaloval boj proti Edvardu Benešovi, ale odmítal metody a rétoriku *Národa*. Jaroslav Preiss vyzýval Kramáře, aby národní demokracie měla atraktivní sílu pro všechny slušné elementy: „*Zdravý solidní nacionalismus, rozumná politika, místo malých sporů velké, linie státní raisony – tomu bude každý rozumět. Fašismus u nás? Nemožnost. Národní i státní. A pak náš fašismus se přečnuje.*“ Samotný fenomén fašismu považoval za pražské hnutí. Za aktivitou Hlaváčka a Síse viděl především jejich zájem posílit své pozice ve straně. O národní demokracii psal stále jako o „naší straně“. Jaroslav Preiss podporoval okruh lidí skupiny Demokratického středu, kteří rozhodně odmítali Hlaváčkův vyhraněný kurz ve straně. Vrchní ředitel Živnostenské banky evidentně neobhajoval celkovou politiku Hradu, ale jeho názory na fašismus se s těmi hradními překrývaly.

Na začátku září Masarykovo interview celý spor opět notně vyostřilo a Šámal již Preissovi přímo napsal: „Jest to opravdu ostuda, co se v Národních listech i v *Národě* děje. Kdybychom neprotestovali, padá ostuda na nás všechny. Kdy konečně budou oni pánové z redakce odstraněni!“¹²⁴ Preiss, reagující o týden později, již odmítl svůj jakýkoliv vliv na stranu a psaní v jejím tisku, ale intervenci u některých redaktorů provedl.¹²⁵ Nelíbily se mu štvance v *Národě*, které považoval za nedůstojné a škodlivé. Ve své doslova „utišovací“ taktice, jak ji sám nazval, hodlal nadále pokračovat.

Září se stalo měsícem, kdy se národnědemokratický kurz začal otáčet. Straně velmi často docházely finance a o prázdninách se opět začaly problémy kupit. Na mnoha místech měly místní národnědemokratické odbočky finanční problémy, které ohrožovaly jejich životaschopnost. Obecně můžeme říci, že čím dále od Prahy na východ, tím byly finanční manka větší a urgence o přidělení subvencí

123 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Jaroslavem Preissem, Dopis z 3. září 1926.

124 AČNB, Živnostenská banka v Praze, Dr. Jaroslav Preiss, 912/Dr. Šámal Přemysl kancléř pres. republiky 1920–1938, ŽB-SVII/i-1-I., Dopis z 7. září 1926.

125 Tamtéž, Dopis z 15. září 1926.

naléhavější. Nyní měla například vážné problémy Olomouc. Hlaváček sděloval finanční potřeby finanční komisi, to fakticky znamenalo, že je hlásil Hodáčovi, který je měl zvážit a případně potřebný přísun financí do stranické pokladny zajistit. Na konci srpna se již oba dostali do sporu a Hlaváček vše hlásil Kramářovi.¹²⁶ Stěžoval si na Hodáče, který se neměl starat o sehnání peněz a Touškoví měl navíc sdělit, že se již o shánění peněz starat nebude. Jak uvidíme později, tyto postupy představovaly Hodáčovu taktiku, jak dosáhnout jím požadovaného cíle. Strana závisela na jeho servisu, což znamenalo, že závisela na jím sehnanych penězích. Hlaváček chtěl jít v celém sporu přímo za Preissem, ale ještě neporozuměl tomu, odkud onen pomyslný vítr vanul. Dalším faktorem, který musíme zohlednit, bylo i to, že ne všem průmyslníkům se Hlaváčkův národnědemokratický kurz líbil. Takže například z předpokládaných 200 tisíc od textilních průmyslníků získali pouze 55 tisíc (především od Bartoňů-Dobenínů). Ti podnikali v textilním průmyslu ve východních Čechách. Orientovali se nacionálně a patřili mezi stálé podporovatele národní demokracie (podpořili také NOF). V podstatě šlo Hlaváčkoví o to, aby generální tajemník ÚSČP F. X. Hodáč intervenoval u jednotlivých průmyslníků ve prospěch strany. S tím se nedílně pojila otázka, proč by to měl dělat, když Hlaváček prováděl politiku, se kterou nesouhlasil?

Československé národní demokracii se rychle tenčily finanční rezervy. Kramář vyhověl Hlaváčkovu přání a sjednal mu schůzku u Preisse. Ta proběhla 27. září. Vrchní ředitel Živnostenské banky mu sdělil prakticky to samé co F. X. Hodáč – žádné peníze pro něj neměl. Odkázal jej na možnosti bývalého národně demokratického ministra Jana Dvořáčka. Ten již ale delší dobu nic k dispozici neměl, o čemž musel Preiss vědět. Bývalý ministr byl totiž jeho člověk. Ani ne za dva týdny po této schůzce (8. října) Dvořáček složil poslanecký mandát a nastoupil do Živnostenské banky. Jaroslav Preiss využil situace, ve které se národní demokracie nacházela, a shánění financí Kramářovi podmínil: „*Myslím ale znovu, že bude velmi na čase, abychom si ve společnosti několika pánů o některých politických záležitostech promluvíli, poněvadž vidím zde dosti podrážděné smýšlení.*“¹²⁷

Jen co se podařilo Kramářovi zmírnit radikální kurz prováděný dvojicí Hlaváček – Sís, tak přišel do národní demokracie další neklid. Pro nacionálně smýšlející straníky mělo vládní angažmá jednu těžko překonatelnou překážku. Nově vznikla koalice za účasti německých stran. Ta odporovala nejzákladnějším postulátům ve straně. Heslo „*Němci do vlády – my do revoluce!*“ patřilo k často používaným. Jako protestní reakci dal oblíbený senátor Bohumil Němec svůj mandát k dispozici. Brněnský lídr František Toušek podal demisi na protest proti vládě s Němci (vzata zpět). S velmi nesouhlasnými reakcemi přišla téměř vždy radikálně naladěná Mladá

126 AMN, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 25. srpna 1926.

127 Tamtéž, Dopis z 30. září 1926.

generace ČsND, ale Kramářovi a pragmatictějším politikům ve straně se podařilo celou překerní situaci vyřešit. Předseda strany naléhal na odpovědnost ke státu. Národní demokracie těžko mohla chybět v první nesocialistické vládě. V této situaci nemohla dělat opozici jako v dobách minulých. Nakonec byla přijata teze, že strana musí být ve vládě, aby fungovala jako strážce národního rázu ve státě. Přála si takzvaně hlídat vládní Němce, ale její vliv odpovídal počtu jejich poslanců. Skupina pravicových národních demokratů kolem Síse, Bečky a Němce sama počínala cítit, že jejich vliv ve straně začíná stagnovat. Kramářovi vyčítali, že je exponenti Živnostenské banky (Preisse) od něj izolovali, což se fakticky stalo. Sísova pozice ve straně se stala obtížnější, protože musel čelit kritice za finanční stav *Národních listů*, respektive PAT. Kramář jej ale dokázal před správní radou uhájit. Sísovi samotnému velmi pomohly stále rostoucí zisky a klesající dluh. Rozpočet měl zajištěno krytí a listy mohly být na straně nezávislé.¹²⁸

Sám generální tajemník František Hlaváček utrpěl také. Jeho radikální kurz byl pomalu opouštěn. Národní demokracie nezakazovala svým členům činnost u fašistů, ale pouze dokud budou nepolitickým hnutím. Prvně museli být národními demokraty, a až posléze fašisty. Kramář přímo vyčetl Hlaváčkovi jeho štvavý styl psaní.¹²⁹ Hlaváček se jako obvykle bránil svým bipolárním viděním poměrů ve straně, kterou viděl rozdělenou na dva tábory. On a příznivci jeho kurzu mají stát za Kramářem proti druhému táboru, který považoval za levicí, respektive sympatizanty Hradu. To se mělo projevovat zejména na schůzích Mladé generace, kde padala od podporovatelů Demokratického středu kritika nacionalismu jako příčině prohraných voleb etc. K tomu se objevila i nespokojenost s Kramářem, pro kterého byla většinou ve straně vyhrazena pouze adorace. Hlaváček se chytře před nespokojenci hájil tím, že pokud se útočí na něj, tak se útočí vlastně také na Kramáře, protože on pouze vykonával politiku v jeho intencích. Kramářovi si postěžoval, že tím vším má být Preiss odrazován od financování strany. Československá národní demokracie se opět dostala do finanční tísně a Preiss na konci října narychlo nesehnal peníze od cukrovarníků, takže sekretariáty zůstaly bez peněz a výplat. Jako již dříve musel financemi vypomoci Bohdan Bečka. V dalším měsíci se opakovalo to samé – tísnivý dluh a prosby o naléhavý zákrok u Bečky. Celková výše těchto výpomocí činila přes půl milionu korun. Finance zprostředkované Jaroslavem Preissem začaly přicházet až po novém roce. Z průmyslníků přispěl na Kramářem nutně žádaných 300 tisíc korun ředitel škodovky Karel Loevenstein.¹³⁰

Švehlova vláda se skládala ze stran: agrární, lidové, živnostenské, národně demokratické a dvou německých stran – agrární a křesťansko-sociální. Národní de-

128 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 18. prosince 1926.

129 AMN, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 1. listopadu 1926.

130 ANM, Karel Kramář, karton č. 26, Korespondence s Jaroslavem Preissem, Dopis z 2. ledna 1927.

mokracie měla zájem na vstupu lidové strany do koalice, ale to se uskutečnilo až v polovině ledna 1927. Kramář si nepřál mít Hlinku s Tukou v opozici. Ve vládě působilo několik nezávislých ministrů a mezi ně můžeme zařadit i národní demokracii blízkého Františka Peroutku, který si z minulé vlády podržel Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností. Před veřejností se národní demokracie halasně vymezila jako hlídač národního rázu státu a jako někdo, kdo musí přiložit ruku k dílu při nápravě škod po socialistických stranách. Vstup Němců do vládní koalice viděli národní demokraté jako uspěchaný. Jejich požadavek mířil na Ministerstvo zahraničních věcí. Přáli si nahradit Edvarda Beneše. Zamýšlených kandidátů mohlo být několik, ale uvažovaný Milan Hodža se jím nestal. Masaryk se Beneše nevzdal, což akceptoval také Švehla. Nakonec se vůdce národních demokratů spokojil s tím, že Edvard Beneš dostal náměstka, který ho bude mít pod dozorem (měl jej doslova hlídat). Volba padla na historika a již zkušeného diplomata Kamila Kroftu. Jeho příslušenství k ČsND již bylo povícerem formální. Jako pomyslný Benešův hlídač jednoznačně zklamal. Brzo našel s Edvardem Benešem společnou notu a ztotožnil se s jím prosazovanou zahraniční politikou. Krofta svými schopnostmi výrazně přispěl k dobrému fungování ministerstva. Nakonec tedy národní demokracie vstoupila do vlády, aby prosadila zákony a předpisy, které se týkaly jejího programu. Ambice směřovaly ke správní reformě, daňové reformě, liberalizaci obchodu a branným zákonům.

Pětka, která stál vedla v jeho nejtěžších porevolučních letech, se stala minulostí. Během druhé Švehlovy a druhé Černého vlády se již nescházela. S příchodem českých Němců do vlády se i její původní záměr vytratil – koaliční Němci se nyní ukazovali státotvornými. Nicméně potřeba orgánu, který by zajišťoval dohodu politických stran a zasloužil se o hladší a jednodušší spolupráci, stále existovala. Z těchto důvodů vznikla tzv. „Osmička – Osma“ za účasti: československých a německých agrárníků; československých, německých a slovenských katolíků; československých živnostníků; československých národních demokratů; sedmero politických stran doplnil Edvard Beneš. Novinkou oproti Pětce představoval vznik oficiálních institucí – dvou komitétů, které vláda ustanovila k řízení státní politiky. Prvním a důležitějším sborem se stal komitét politických ministrů, kterému předsedal ministerský předseda. Druhému komitétu hospodářských ministrů předsedal ministr financí. Stále více chřadnoucí Švehla se z politické aktivity postupně stahoval. V Osmičce ho zastupoval Bohumír Bradáč, který patřil spíše k prohradnému Švehlovi křídlu ve straně, ale měl zároveň dobré kontakty s národními demokraty. Úřadujícím místopředsedou vlády se stal lidovec Jan Šrámek.

3.3 Volba prezidenta republiky 1927

Výsledky voleb do obou komor Národního shromáždění také určily volitele pro volbu prezidenta republiky. Ta se konala 27. května 1927. Znamenala těžkou zkoušku pro Hrad a T. G. Masaryka, ale nebyla jednoduchou ani pro Československou národní demokracii. Ze serióznějších protikandidátů připadali v úvahu pouze dva. Kdyby chtěl být Antonín Švehla zvolen prezidentem, tak by k tomu měl nemalé šance, ale neměl o tuto funkci zájem. Jako již po několikáté ve svém životě měl jasno, kde může vládnout co nejefektivněji. Navíc ho zrazovalo stále nelepšící se zdraví. Druhého vážného kandidáta představoval Karel Kramář. Muž požívající nemalé autority u českého obyvatelstva, ale pro Němce těžko volitelný. O funkci stál, byť to nechtěl dávat příliš najevo. Výzev z nelevicového spektra k jeho kandidatuře, a zejména z vlastní strany, nebylo málo, ale matematicky jeho zvolení představovalo věc prakticky nemožnou. T. G. Masaryk si přál kandidaturu svého prosazovaného nástupce Edvarda Beneše, ale jeho úspěšné zvolení představovalo věc velmi nejistou. Nakonec se proti stávajícímu prezidentovi postavil pouze komunista Václav Šturc. Masaryk předem prohlásil, že by se případného druhého kola prezidentské volby nezúčastnil. Jak moc se tento výhrušný apel projevil, můžeme pouze spekulovat. Nicméně získal pouze o 13 hlasů víc, než bylo potřeba k jeho zvolení. To se v prvním kole předpokládalo, ale taková těsnost nemohla samotného T. G. Masaryka potěšit. Na Hradě pravděpodobně věděli, kdo konkrétně odevzdal ze všech platných 434 hlasů bílé lístky (104), a nezapomněli na to.¹³¹ Národní demokraté odevzdání svých prázdných volebních lístků ohlásili již před volbou.

V samotné národní demokracii byla situace paradoxně jednodušší, a přitom i složitější zároveň. Jednoduchost spočívala ve faktu, že snad každý si musel uvědomit, že potřebné hlasy ke zvolení Kramáře nelze zajistit a jeho kandidatura by byla pouze zbytečnou porážkou. O tu samozřejmě vůdce strany nestál a zaujímal k tomu příslušné stanovisko. Kandidatuře se vyhýbal, byť by se nepochybně stal velmi rád prezidentem. Složitost na jedné straně spočívala v tom, že někteří pravicejší a vlivní straníci chtěli volit Kramáře tak, jako tak – demonstrativně. Navíc někteří měli k Masarykovi vyloženě averzi a volit ho by pro ně představovalo věc naprosto vyloučenou (například Viktor Dyk, Božena Kunětická-Viková a další). Na druhé straně ve vedení národní demokracie se nacházelo několik členů, kteří neměli k současnému prezidentu tolik vyhraněný vztah a o podpoře jeho kandidatury by uvažovali. Ani Karel Kramář k ulehčení situace příliš nepřispěl. Poměrně dlouho nechával otevřenou eventualitu volby pro případ – co kdyby se něco stalo. Tomu přispíval František Hlaváček, který mu často tlumočil, jak moc je podporován, a jeho snaha vmanévrovat Kramáře do kandidatury byla jasně patrná. Sís

131 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky : (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 404.

s Hlaváčkem jednali o možném postupu v hledání společného kandidáta s l'udáky, kde dohoda mohla být nalezena. Naopak jednání s lidovci vedenými Šrámkem jednoduchá nebyla a jemu samotnému vyhýbavá role velmi vyhovovala. Poměr agrárníka Švehly byl naprosto zřetelný.

Národní demokracie jako celek dlouho nevydávala jasné stanovisko, což způsobovalo nelibost místních organizací, které reagovaly na všemožné spekulace. Zejména eventualita, že by mohl být volen Masaryk, vyvolávala místy občas velká pnutí. Tomu vydatně pomáhal generální tajemník Hlaváček, který jezdil po místních organizacích a burcoval k protihradní agitaci. To prováděl jak u pravicově (radikálně) naladěných organizací, tak také tam, kde měli kladnější poměr k Hradu díky poslancům, kteří danou oblast zastupovali, například na jihu Čech kvůli Janu Dvořáčkovi. Hlaváček dle svého zvyku zacházel až do krajností a hrozil, že by mohli radikální nespokojenci přejít i s místními organizacemi k fašistům (například zbraslavská etc.), kdyby došlo k volbě Masaryka.¹³² Generální tajemník dokonce dával návrh k zamyšlení, jestli by se kvůli volbě prezidenta neměla strana otevřeně postavit premiéru Švehlovi i za cenu rozbití koalice. Názor hodně extrémní, který by národní demokracii zvolení Kramáře určitě nepřinesl a ve svém důsledku by znamenal pouze ztráty. Ve straně nebyli jen podporovatelé Hlaváčkovy směru. Například pragmatičtější založený dlouholetý poslanec strany Josef Matoušek by na podporu Masaryka i kývl – když voliči nakonec přijali vládu s Němci, proč by znovu nepřijali podporu Masaryka? Vyhraněně protimasarykovský postoj by zároveň dostal stranu do velmi složité situace, protože místní lídři jako Bohumil Baxa, František Lukavský a již zmíněný Josef Matoušek hrozili nespokojeností ve svých organizacích, pokud nebude Masaryk volen.¹³³

Až 21. května 1927 padly na ústředním výkonném výboru ČsND propozice k volbě prezidenta.¹³⁴ Karel Kramář, spíše pro forma, potvrdil definitivní nezájem o kandidaturu. Během schůze vykristalizovalo několik názorových proudů vztahujících se k volebnímu aktu. Paleta možností skýtala několik variant. Volit, či nevolit Masaryka, případně povolit volnost hlasování, nebo odevzdat prázdné lístky. Nakonec padlo rozhodnutí o tom, aby volitelé za národní demokracii nevolili Masaryka. Dvojice Dyk se Špačkem prosadila usnesení, aby ve zbývajících dnech vyjednávací tým hledal společného československého kandidáta všech parlamentních stran. Zraky se upíraly na lidovce a zejména l'udáky. Oba jmenovaní připustili, že jde jen o manévr, aby se kryli před vlastními voliči. Fráze (snaha) jen pro vlastní voličskou veřejnost. Čas pro takový projekt již dávno uplynul a musel by se na něm podílet i Švehla. Den před volbou (tj. 26. května) se sešel klub poslanců

132 ANN, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 16. května 1927.

133 Tamtéž, Dopis ze 7. května 1927.

134 ANM, František Hlaváček, fond 168, karton č. 77, Plénum ú.v.v. 21/V 27 (o presid. volbě).

a senátorů národní demokracie a vydal prohlášení pro *Národní listy*, proč nebudou volit T. G. Masaryka prezidentem. Ten se měl odchýlit od tradiční národní a slovanské politiky. Výtky zazněly i na jeho nadstranickost, kdy bylo jeho jménem bojováno proti národní demokracii a koalici. Kramář se ještě dva dny po volbách na stránkách *Národních listů* vrátil k záležitosti, proč nemohl volit Masaryka prezidentem, a přiznal, že odevzdání prázdných lístků prosazoval on sám.¹³⁵ Prezidentu vyčetl a vyčítal pořád to samé – nedostatek národní (nacionální) politiky. Ohradil se proti jeho politice vůči národní demokracii, kterou viděl jako nespravedlivou. Následovalo odmítnutí jím prosazované zahraniční politiky. Z Kramářova článku byla také patrná jeho stálá nechuť k Hradem prosazované verzi vztahující se k 28. říjnu a osvobození.

3.4 Politická emancipace fašistů na národní demokracii a komunální volby na podzim 1927

Velmi zajímavým se stal pro Československou národní demokracii rok 1927 z hlediska jejího poměru k fašistům, kteří se na ní politicky emancipovali. Jen připomeňme, že fašistické hnutí dosud nepůsobilo jako politická strana, takže národní demokraté mohli víceméně počítat s hlasy jejich příznivců. Sami také povolovali svým členům angažmá u fašistů, ale jenom pokud setrvávají nepolitickým hnutím. Myšlenky na osamostatnění a větší, především vlastní politickou realizaci fašistů, se objevovaly již před rokem 1927. Na fašistickém sjezdu konaném 14. února 1926 ve vyhlášeném pražském hotelu Zlatá husa (oblíbené místo pořadatelů politického extrémismu) již bylo řečeno, že pokud mají fašisté něco znamenat, tak se musí od národní demokracie osamostatnit.¹³⁶ To znamenalo vytvořit pevné organizační struktury a najít dostatečně autoritativní osobnost – osobnosti do svého vedení. Za ustavení Národní obce fašistické (NOF) můžeme považovat 24. březen 1926. Ta představovala dočasné splynutí nejvýznamnějších skupin hlásících se k fašismu. Národní obec fašistická byla nejsilnější a nejuspěšnější organizací českého fašismu, byť její další vývoj prošel nejedním výkyvem. Během neklidného jara a léta 1926 fašisté s národními demokraty často spolupracovali v protihradní kampani, zejména v provádění politiky na ulicích. Personální unie, kdy někteří národní demokraté stáli u zrodu fašismu, nebo se v jeho hnutí účastnili, byla stále poměrně silná. Na podzim vznikající vládní koalice za účasti německých stran uvolnila fašistům ruce. Jejich nacionalismus a šovinismus vyplul plně na povrch. K již odmítanému Hradu se přidal záporný postoj vůči vládě. To zároveň znamenalo i vymezení proti vládní národní demokracii.

¹³⁵ *Národní listy* 29. května 1927

¹³⁶ VYKOUPIĽ, Libor. *Český fašismus na Moravě*. Brno: Matice moravská, 2013. s. 90.

Levicový tisk předjímal osamostatnění fašistů již na podzim 1926. Národnědemokratický *Národ* otiskl 11. prosince apel Adolfa Duška, který platil za radikálně smýšlejícího národního demokrata, ale zároveň také za jednoho z předáků fašistického hnutí.¹³⁷ Ten odmítl přeměnu domácího fašismu – NOF v politickou stranu: „*Mohu však říci otevřeně, pokud mne se týká a tisíců a tisíců, kteří stejně se mnou myslí, že fašism nyní politickou stranou nebude.*“ Stranictví odmítl a vyzval k práci pro vlast a národ. Odkazoval tak na Rašínovo heslo: „*Blaho vlasti je zákonem nejvyšším,*“ které si fašisté vzali za své.

Založení Národní obce fašistické znamenalo postupnou emancipaci na národní demokracii, která se v tomto partnerství stále více a více dostávala do pasivní role. V podstatě se nacházela v určitém vleku dění a čekala na to, co přijde. Jedním z prvních signálů vzájemných neshod se stalo během fašistického sjezdu v Brně (2. ledna) vyloučení Roberta Macha z NOF. Ten patřil k zakladatelům fašismu na Moravě a působil v *Hanácké (Národní) republice* na redaktorském postu. Již začátkem listopadu 1926 ohlásil Mach vznik frakční skupiny. Mach se stavěl především proti vstupu fašistů na politické kolbiště a zjednodušeně sem můžeme zařadit také většinu fašistů z Moravy. Ti vykazovali velké tendence k ideologické a organizační samostatnosti. Na brněnském sjezdu se podařilo fašistům konečně získat svého vůdce. Radola Gajda vstoupil do řad NOF a rovnou byl povolán jejím vůdcem. Gajda měl na sjezdu zaútočit na Machovu skupinu s tím, že jejich hlavní ideou je, jak dostat peníze od jiných stran,¹³⁸ což při dalším vývoji NOF, a zejména Radoly Gajdy, může znít trochu kuriózně. V březnu 1927 rozesílalo Machovo ústředí Československých fašistů letáky, které útočily na NOF, která se měla zpronevřit svým (nepolitickým) idejím. Letáková kampaň se týkala moravských měst, zejména Brna a Moravské Ostravy. Mach apeloval na idealismus a nepolitičnost NOF. Vedení Národní obce fašistické tyto apely nevyslyšelo. Letákovou kampaň chápalo jako dílo národní demokracie, která chce rozbít a oslabit fašistické hnutí.¹³⁹ Vyloučení Macha znamenalo pro národní demokracii nepříjemnou komplikaci, protože již nadále nemohla tolik posilovat svoji pozici uvnitř NOF.

Aktivní generální tajemník národní demokracie Hlaváček reagoval na Machovo vyloučení ihned. Vydal se na Moravu, kde tamní fašisté měli blíže k apolitickému kurzu NOF – tím pádem blíže k národní demokracii. František Hlaváček neprodleně po sjezdu jednal s Radolou Gajdou. V dopise Kramářovi si liboval nad správně zvolenou taktikou, kdy nechtěl jít s fašisty do rozepře, ale spíše působit v zákulisí.¹⁴⁰ V těchto intencích jednal 7. ledna v Brně i zemský výkonný výbor

137 *Národní listy: Večerník – Národ* 11. prosince 1926

138 HOFMAN, Petr – KLIMEK, Antonín: *Vítěz, který prohrál*. Generál Radola Gajda. Praha, 1995. s. 150.

139 VYKOUPILO, L. *Český fašismus na Moravě*, s. 161.

140 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 10. ledna 1927.

národní demokracie. Ten zaujal pro Moravu stanovisko vůči fašismu.¹⁴¹ Přísně důvěrná taktika spočívala v napnutí všech sil k ovlivnění fašistických předáků, kteří byli zároveň příslušníky národní demokracie. Cílem bylo vystupování proti zpolitizování fašistického hnutí a především odmítnout samostatný postup NOF ve volbách. Další bod představovalo docílení odvolání důvěrníků (fašistů) pro obecní volby. Národní demokracie využívala například vliv prostějovského továrníka Špačka (Kramářův spolužák), který působil na místní odbočku zdejšího předáka NOF Cyrilla Svozila (bývalý krátkodobý poslanec za ČsND). Ten se skutečně později z Národní obce fašistické odtrhl, ale na začátku roku 1927 se ještě spíše konjunkturálně ztotožňoval s převládající politikou v NOF, kde zastával jednu z nejvyšších pozic. O Svozilův Prostějov měla národní demokracie velký zájem. Cyrill Svozil taktizoval a hleděl především na své individuální zájmy. V podstatě si vymohl na vedení NOF samostatnou kandidaturu fašistů v chystaných obecních volbách. František Hlaváček zdejšímu tajemníku Janu Sedláčkovi psal o jednání s vedením fašistů (jednalo se i přímo s Gajdou).¹⁴² Sjednaná dohoda měla obsahovat závazek fašistů na ukončení tiskové kampaně proti národní demokracii. Šlo o útočné články v *Moravské orlici* a *Selské stráži*, která podléhala právě Svozilovi. Ta útočila i přes Gajdův zákaz, který musel být Svozilovi opakován přímo Gajdou. Samotný Hlaváček provedl v *Národě* intervenci, aby nereagoval na útočná psaní fašistických listů. Prvořadým cílem národní demokracie bylo, aby fašisté upustili od snah o vytvoření vlastní strany, která by samostatně vystupovala ve volbách (o Prostějovu se stále jednalo). Prostějovský advokát Svozil se k národní demokracii opět přiblížil na podzim, kdy veřejnost žila akcí lorda Rothermera. Svozilova pozice ve vedení NOF se postupně měnila a vyvíjela.

Jak uvidíme později, dané závazky dodrženy nebyly. Nicméně nebylo by úplně správné vinit Hlaváčka ze špatných informací, či podlehnutí mystifikacím. Sám nechtěl předjímat velký optimismus. Uvnitř fašistů – NOF se teprve tříbilo zrno a samotný nový vůdce Radola Gajda představoval osobu politicky krajně naivní. Podléhal názorům toho, s kým hovořil naposledy. Navíc osoby stojící za ním – ve fašistickém direktoriu často naplňovaly své vlastní plány a chtěly se jednoduše posunout výše. Nelze se tedy divit, že dohody s fašisty měly velmi krátké trvání – spíše přesněji jepičí život. V praktické rovině šlo národním demokratům o to, aby fašisté nezakládali svá odborová hnutí. Národní sdružení sice stranický tisk chválil a psal o jeho rozvoji, ale ve skutečnosti bylo slabé a jeho stavy několikanásobně zveličovány.

Některé odbočky NOF, ve kterých měli silné zastoupení národní demokraté, projevovaly větší inklinaci právě k národní demokracii. Jako příklad můžeme uvést lounskou organizaci. Zdejší fašisté se 29. prosince dotazovali pro ně důvěryhodného

141 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, příložený dopis Miloše Kříže ze 7. ledna 1927.

142 ANM, František Hlaváček, karton č. 77, Dopis z 13. ledna 1927.

Františka Hlaváčka na dění v Praze.¹⁴³ Měli blízko k Machovu křídlu a jím prosazovanému idealismu. Lounští fašisté měli odmítavý postoj k šířícím se zvěstem, že by se NOF přeměnila v politickou stranu. Zajímavý byl jejich pohled i z hlediska tehdejšího vývoje fašismu v ČSR. Prosazovali a zastávali ideologické principy shodné s vlastenectvím. Byli hrdi, že jsou členy Sokola a národní demokracie. Svoje angažmá u fašistů pojímali jako účast v obrodném národním hnutí.

Ve fašistické obci – NOF to od počátku roku 1927 vřelo. Neustálé spory, změny a neklid se vztahovaly k blížícím se podzimním obecním volbám. Fašisté se chtěli postavit na vlastní politické nohy. To zároveň prohlubovalo roztržku s národní demokracií a jejími členy, kteří se angažovali ve fašistickém hnutí. Lednové pře a jednání s národní demokracií předznamenaly vývoj, kterým se vzájemný vztah začal ubírat. Po domluveném příměří, které se týkalo zejména tiskových kampaní, bylo jen otázkou času, kdy se v některém fašistickém listu opět objeví atak na národní demokracii. O útočení měli zájem fašističtí předáci, kteří stáli o přeměnu na politickou stranu, což by pro ně znamenalo politickou kariéru. Ta nabízel a nabízí řadu výhod, které konvenovaly s osobními ambicemi řady lidí – například již zmíněný Cyrill Svozil. Za národní demokracii vedl jednání její generální tajemník František Hlaváček. Pokud se vyskytl problém, tak intervenoval přímo u Gajdy. Ten většinou vydal příslušný příkaz o zastavení útoků, který měl faktickou platnost velmi omezenou. Platil pouze do doby, než vyšel další útočný článek a postup s Hlaváčkovou stížností se opakoval. Taktika Františka Hlaváčka, kdy chtěl pomocí národních demokratů – fašistů ovládat NOF, se nezdařila. Existovaly okresní odbočky, kde měla národní demokracie velmi silné zastoupení, ale ke kýženému efektu to nevedlo. Fašisté se účastnili protimasarykovské kampaně ve volbě prezidenta republiky. Radikálně odmítavý postoj fašistů k volbě Masaryka vzbuzoval očekávání, že by nemalá část voličů mohla na toto téma reagovat kladně. To podporovala i častá protikomunistická vystoupení. Podmínky pro vstup NOF do politického kolbiště nebyly vůbec špatné, ba spíše naopak. Fašisté se ocitali na vrcholu své konjunktury, ale srpnovými událostmi si sami pod sebou nařezávali pomyslnou větev.

Ve dnech 14. a 15. srpna 1927 se konal říšský sjezd NOF v Mladé Boleslavi. Sjezd dovršil budování vůdcovského principu, kdy direktorium složilo své funkce do rukou vůdce Gajdy, který jim je navrátil zpět. Šlo o výraz naprosté poslušnosti vůdci. Právě ona naprostá poslušnost vůdci se stala pro NOF do velké míry osudovou chybou. Gajda prosadil proti vůli direktoria neúčast Národní obce fašistické jako politické strany v podzimních komunálních volbách. Padla pouze doporučení, koho volit členové nemají – především levicové strany¹⁴⁴. Rozhodnutí Radoly Gajdy možnosti NOF jako politického činitele výrazně podvázalo.

143 ANM, František Hlaváček, karton č. 76, Dopis z 29. prosince 1926.

144 VYKOUPIĽ, L. *Český fašismus na Moravě*, s. 111.

Gajda měl původně připraveno i volební prohlášení, ale jeho politická neschopnost (nesamostatnost) a naivita se opět projevila. Za tímto krokem musely stát urgencye někoho, kdo potřeboval využít hlasy fašistů pro sebe. Výslednice směřovala k národní demokracii. Gajdovy propozice k obecním volbám obsahovaly výjimku. Vůdce fašistů povolil účast ve volbách některým místním skupinám, nikoliv však pod hlavičkou Národní obce fašistické. Prezident Masaryk označil v anonymním článku v *Národním osvobození* sjezd fašistů a jeho ideový program nepřiléhavěji, když napsal, že sjezd ukázal: „*ideovou ubohost fašismu*.“¹⁴⁵ Kořeny fašismu spatřoval v katolicismu a liberalismu, který spojil v našem prostředí s národní demokracií (Kramářem), ale v tomto hodnocení se Masaryk mýlil, jak uvidíme dále v nadcházejících událostech. Další faktor v jeho hodnocení představovala skutečnost, že na Hradě nezapomněli na činy národní demokracie během prezidentské volby a hlava státu si nenechávala ujít příležitost zasadit oponentovi úder. Nyní v této podobě: „*Účast klerikálů v hnutí fašistickém je charakteristická(...). Dr. Kramář je otcem fašismu(...). Gajda svými ukazy a rozkazy si hrá na cara – není dnes již pochyby, že ho ve vlastní straně stihne také osud carův, třebaže ve formě paskvilu, jímž ve skutečnosti celý fašismus je.*“ O týden později proběhla tzv. Sázavská aféra, kdy fašisté podnikli amatérské přepadení u rady Ministerstva národní obrany Jaroslava Vorla (člen národní demokracie). Kýžené dokumenty ke kárnému řízení vůči Gajdovi nezískali. Čekalo je rychlé zatčení a odsouzení ke krátkým trestům. Na tuto aféru můžeme pohlížet jako na diletantskou akci několika mladíků, nebo jako na fašistický úder vůči státu. První varianta byla skutečnosti mnohem bližší. Zároveň takovýto druh násilného vystoupení fungoval jako mobilizační faktor u protistrany.

Během června se poměr národní demokracie – fašisté opět vyostřil a posunul. Sliby fašistů opět vzaly za své. Znovu se objevily útoky proti národní demokracii, zakládání dělnických syndikátů a přípravy na účast v obecních volbách.¹⁴⁶ Hlaváčkovi se nelíbila snaha fašistů přimět k účasti na kandidátních listinách členy národní demokracie. Intervenoval u Kramáře za vydání direktivy ÚVV ČsND, která by zakazovala straníkům případnou kandidaturu na fašistické kandidátce. Jeho porady s Dykem, Hajnem, Matouškem a Sísem vyústily v potřebu vydání spíše mírnějšího projevu, než který by si on přál (a také ZVV na Moravě). Mírnější prohlášení mělo za cíl přenechat aktivitu na straně fašistů, na které by se v případě konečného rozkolu mohla svalit vina. Zatím tedy nedošlo k zákazu členství národních demokratů ve fašistických organizacích.

František Hlaváček si ještě během léta držel víru ve spolupráci (využití) s NOF, která se neměla samostatně účastnit obecních voleb. 26. července hlásil Karlu Kramářovi podepsání závazku Radolou Gajdou o tom, že fašisté nepůjdou v Praze

145 *Národní osvobození* 17. 8. 1927. srov. VYKOUPILO, L. *Český fašismus na Moravě*, s. 111.

146 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 24. června 1927.

do komunálních voleb samostatně, jak si původně přáli.¹⁴⁷ O jednání s Gajdou a jeho fašisty se tehdy nejvíce zasloužil František Mareš. Podle úmluvy tam, kde fašisté zastávali silnou pozici, měli jít do voleb pod národní firmou sdružení kandidátních listin, což by opět znamenalo společný postup s národní demokracií. Její generální tajemník tuto eventualitu kvitoval. V dopisech Kramářovi měl Hlaváček tendence psát o (velkém) odporu proti transformaci fašistů v politickou stranu.¹⁴⁸ Jakoby Kramáře ujišťoval, že jím zvolená a stále prováděná sázka na fašisty má opodstatnění a smysl. To se projevovalo jeho častými hlášeními, jak jsou na tom fašisté špatně. Zpočátku dával Gajdově postavení a prestiži velkou důležitost. Jeho slova měla podle italského vzoru působit jako zákon, ale to se u neklidné a velmi frakční Národní obce fašistické realizovalo těžko. Na druhou stranu je třeba přiznat, že samotného Gajdu a jeho postavení prohlédl poměrně rychle. Přirovnání k plavbě na kocábce bez kormidelníka bylo přesné. Hlaváček si uvědomoval vliv ostatních lidí na vůdce Gajdu, zejména Františka Pauluse, kterého označoval jako člověka, jenž vůdce fašistů ovládá. Hlaváček Pauluse neměl rád, protože se zasažoval o to, aby se NOF komunálních voleb účastnila. Paulus prosazoval na první místo kandidátky v Praze svoji ženu, která se měla následně kandidatury zříknout ve prospěch druhého v pořadí – Pauluse samotného. Ještě v polovině července se v Praze konala schůze předsedů pražských organizací fašistů. Na ní se hlasovalo v poměru 18:6 v neprospěch samostatné účasti NOF ve volbách. Nicméně ústřední sekretariát Národní obce fašistické závěry z této schůze odmítl. Veřejně prosazoval a tvrdil jiná stanoviska.¹⁴⁹

Velmi důležitým ve vztahu národní demokracie – NOF byl rozkaz o neslučitelnosti funkcí v politické straně. Vedoucí fašisté, kteří měli zájem participovat na volbách, se tímto snažili oslabit odpůrce účasti. Ti často měli stranickou příslušnost k národní demokracii. Jednoduše chtěli takové osoby ze strany vysítnadit. Vyskytly se případy, kdy členové fašistického direktoria přijeli k místní organizaci a její představitelé nesouhlasili s přeměnou NOF v politickou stranu. Následně je čekalo z příkazu členů direktoria vyhození (např. Louny). Naopak v mladoboleslavské župě měla národní demokracie situaci poměrně zajištěnou. Sídlo župní organizace NOF v Turnově vyreklamoval národnědemokratický tajemník Rudolf Kudrna do své Mladé Boleslavi, kde měl vše pod kontrolou. Župním předsedou se stal k národní demokracii loajální tajemník Kryka. V mladoboleslavské župě, kde měla národní demokracie dobré postavení v NOF, k žádnému vylučování exponovaných členů nedošlo.

147 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 26. července 1927.

148 ANM, František Hlaváček, karton č. 77, Dopis Kramářovi z 10. srpna 1927.

149 Tamtéž, Dopis z 19. července 1927.

Před srpnovým říšským sjezdem fašistů v Mladé Boleslavi se Hlaváček snažil využívat místní organizaci NOF. Ta odmítala povolení i jen k omezené účasti ve volbách. Hlaváček je využíval k tomu, aby inicioval jednání s Gajdou za přítomnosti těchto místních fašistů, kteří měli ve skutečnosti blíže národní demokracii, aby Gajdu ovlivnil. Fašistický vůdce se měl skutečně již před sjezdem zavázat ve věci komunálních voleb národní demokracii.¹⁵⁰ Na sjezdu měl vzestup Československé národní demokracie potvrdit také jeden z hlavních ideologů domácího fašismu (patrně jediný s širším vzděláním) lidovec Jan Scheinost.

Sázavská aféra příliš potěšit Československou národní demokracii nemohla. Držet ochrannou ruku nad fašisty, kteří páchali protistátní činy, nešlo. Zajímavé v této věci bylo Hlaváčkovo jednání s agrárníkem Hodžou.¹⁵¹ Ten mu potvrdil chladný poměr agrárníků k fašistům, za kterým se ale skrýval spíše politický kalkul – jednoduše od nich neočekávali žádné hlasy. Milan Hodža nabádal národní demokracii k využití fašistů, u kterých se předpokládalo, že odevzdají hlasy stranám vládní koalice. Nicméně vše se mělo dít v mantinelech, aby nemohl Hrad, nebo Švehla, vytykat národní demokracii obranu nelegálních činů, kterých se fašisté dopustili. U agrárníků nebyla velká poptávka po rozpuštění fašistů. Samotný Hodža by tomu bránil, a kdyby k tomuto požadavku došlo, tak urgoval národní demokracii, aby vystoupila s požadavkem na rozpuštění KSČ. Optimistický představitel agrárníků dokonce předjímal, že by Hrad mohl svolit k povolání Josefa Matouška do vlády, o které národní demokracie dlouho usilovala. Tradiční ministerskou baštu národní demokracie Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností stále řídil nestraník František Peroutka (přešel z II. Černého vlády). Ambice Československé národní demokracie po stranickém ministru narážely na odpor Hradu, respektive T. G. Masaryka. Jeho poměr ke Kramářově straně stále nebyl příliš dobrý. Prezidentské volby proběhly teprve nedávno a přestřelky spojující národní demokracii (Kramáře) s fašisty stále probíhaly. Prezident republiky vzniklou situaci plně využil. Josef Matoušek se o své ministerské jmenování pilně zajímal a brzy se dozvěděl z prezidentova okolí případné podmínky. T. G. Masaryk jmenování národního demokrata ministrem podmiňoval třemi body.¹⁵² Jak uvidíme následně, nebyly to podmínky (obstrukce) poslední. Za prvé požadoval, aby národní demokracie udělala „čistý stůl s fašismem.“ Druhá podmínka vycházela z osobních pocitů, kdy měl požadovat zadostiučinění za to, že ho strana nevolila prezidentem. Tento bod se může zdát poměrně ožehavým, ale T. G. Masaryk nebyl prorokem andělokracie, který by neměl ambice a chuť si vypořádat účty s někým, kdo se veřejně vyjadřoval proti němu. Poslední podmínka zněla na upuštění od národního státu z národnědemokratického programu. Když tyto podmínky

150 ANM, František Hlaváček, karton č. 77, Dopis ze 17. srpna 1927.

151 Tamtéž, Dopis z 1. září 1927.

152 Tamtéž, Dopis z 20. září 1927.

sumarizujeme, můžeme je vidět jako poměrně tvrdé a strana by musela fakticky vyhlásit kapitulaci. Ani sám Masaryk pravděpodobně nepředpokládal, že by se národní demokracie lehce vzdala. Spíše jenom chtěl oddálit jmenování, a jak se říká, národní demokraty trochu potrápít. Ministerský předseda Antonín Švehla se k této záležitosti stavěl podle svého zvyku ostražitě a promyšleně – nechtěl do sporu příliš vstupovat.

Do chystaných komunálních voleb se národní demokracii nechtělo příliš jít na společné kandidátce s ostatními občanskými stranami. Generální tajemník Hlaváček totiž kalkuloval s tím, že za volbu Masaryka prezidentem občanské strany u voličů zaplatí.¹⁵³ Československá národní demokracie před volbami jako obvykle vyzývala k tomu, aby obecní volby proběhly jako nepolitické. V reálu to znamenalo spustit útočnou kanonádu vlastně proti všem. Její doporučení se sestávalo hlavně z urgencí koho nevolit.¹⁵⁴ Národní demokracie ihned obvinila socialisty z toho, že komunální volby udělali politickými. To znamenalo opět ostrou negativní kampaň mezi národnědemokratickým tiskem a socialistickými listy. Strana Karla Kramáře se především v Praze vymezila také vůči lidovcům a živnostníkům – varovala voliče před jejich volbou. Apel padl i na voliče fašistů, aby netříštili nacionalistické hlasy, protože Radola Gajda měl vydat rozkaz, aby NOF v Praze nekandidovala ani pod jinou firmou. Jejich kandidátka, vedená Janem Karlíkem, měla mít za cíl pouze oslabit národní demokracii ve prospěch Benešovy kamarily. Samotnému Karlíkovi *Národ* přisadil, že ještě donedávna kandidoval za Stránského a nyní se má snažit se skupinou nespokojených fašistických předáků oslabit Gajdu uvnitř NOF. Radola Gajda dal nakonec pokyn k tomu, aby členové NOF odevzdali své hlasy kandidátům občanského a národního bloku, který vedl bývalý legionář, tehdy již vydavatel, Jan Karlík.¹⁵⁵ To znamenalo pro národní demokracii onu pomyslnou poslední kapku. Možnost využívat fašisty ve volbách se rozplynula a vsázet na tuto kartu dál již nemělo jakýkoliv smysl. Reakce národní demokracie přišla obratem – zákaz členství straníků v Národní obci fašistické. Radola Gajda svá rozhodnutí několikrát měnil podle toho, kdo k němu přišel poslední a zdali mu mohl návštěvník něco nabídnout. Šlo zcela jednoduše o sponzorství jeho nákladného života a NOF. Její finanční problémy se po volbách ukázaly v plné nahotě.

Národnědemokratičtí agitátoři se měli v předvolební kampani soustředit na zdůrazňování ztrát a chyb socialistů. Větší problém pro Františka Hlaváčka představovalo vyjasnit problematiku poměru k fašistům, na které tolik v minulosti sázel. Ti nyní šli na několika místech pod svoji vlastní kandidátkou. Generální tajemník se uchýlil 18. října v Měšťanské besedě na předvolební schůzi důvěrníků

153 ANM, František Hlaváček, karton č. 77, Dopis Kudrnovi z 2. července 1927.

154 *Národní listy: Večerník – Národ* 15. října 1927.

155 VYKOUPILO, L. *Český fašismus na Moravě*, s. 104.

Velké Prahy k výčtu věrolomností, které jim fašistické vedení provedlo.¹⁵⁶ Vlastimil Klíma svalil vinu za rozkol s fašisty na skupinu Demokratického středu. S ním v tomto období aktivně bojovala jeho frakce Národní myšlenky, potažmo Mladá generace ČsND. Klíma fašistům vytýkal především zabraňování činnosti národních demokratů v jejich hnutí (NOF). Sám ve svých pamětech fašismus striktně odmítl¹⁵⁷, ale zjevně rozuměl jeho využití jako zásobárny hlasů pro stranu. Při shánění financí na blížící se komunální volby F. X. Hodáč a J. Preiss svoji aktivitou a ochotou příliš nehyřili. Sám Hodáč Hlaváčkovi sděloval, že mu nemůže nic poukázat do doby, dokud se nevrátí Preiss.¹⁵⁸ Oba ponechávali generálního tajemníka ČsND v situaci, kdy si musel pomoci sám. Ten musel o subvence urgovat pražský těžký průmysl, kterému vyšla strana vstříc a dala na svoji kandidátní listinu jejího reprezentanta – sekretáře uhelného průmyslu Dr. Peterse. (Ten paradoxně do zastupitelstva hlavního města Prahy zvolen nebyl.) Průmyslové závody daly k volebním účelům částku 250 tisíc korun, která padla na volební kampaň národní demokracie.

Výsledky komunálních voleb národní demokracii příliš nepotěšily. Z celkového pohledu posílily opoziční socialistické strany (české i německé). Dobré dílčí výsledky pro Kramářovu stranu přišly například z Hradce Králové nebo Českých Budějovic, ale ztráty v pro stranu prestižní Praze zakrýt nemohly. Národní demokracie neměla před volbami zájem jít v jednotném bloku občanských stran, ale ihned po volbách vyčítala v *Národních listech* množství kandidátek a tříštní voličských hlasů.¹⁵⁹ Stesk po předvolebním semknutí proti socialistickému bloku neměl od národní demokracie upřímné opodstatnění. Na druhou stranu výčitky na Karlíkovu kandidátku, která ČsND v Praze připravila o část voličů, byly upřímné a hořké. Ztrátu přibližně sedmi tisíc hlasů přičetla strana osobním ambicím fašistických předáků, kteří měli jít proti původnímu Gajdovu rozkazu a v posledních dnech agitovali přímo vůči národní demokracii.¹⁶⁰ Tradiční povolební národnědemokratický kolorit o boji osamocené ČsND proti všem nyní dostal další rozměr o ráně do zad od NOF. Národní demokracie si již od fašistů začala držet zřetelný odstup.

156 ANM, František Hlaváček, karton č.: 77, Zápis ze schůze důvěrníků Velké Prahy z 18. října 1927.

157 VÚA-VHA, Sběrka vzpomínek, sig. 9166, Vlastimil Klíma, *Dr. Karel Kramář a fašismus*. Rukopis, 1979. srov. VÚA-VHA, Sběrka vzpomínek, sig. 9165, Vlastimil Klíma, *Národní demokracie: Ustavující valný sjezd, program, Hrad, myšlenkové proudy, Košice 1945*. Rukopis, 1980.

158 ANM, František Hlaváček, karton č.: 76, Korespondence 1927, Dopis Karlu Kramářovi z 27. září 1927.

159 *Národní listy – Ráno* 16. října 1927.

160 *Národní listy: Večerník – Národ* 17. října 1927.

3.5 Spor s mládeží demokratického zítřku a konec roku 1927

S nastupující zimou v roce 1926 se Studentský odbor v Mladé generaci vydal do otevřeného střetu o ovládnutí celé mládežnické organizace. Hlavní vzbouřence představovaly osoby z okruhu skupiny Demokratického středu, který odmítl Hlaváčkem prosazovaný radikalismus a podporu fašismu. Mezi přední představitele opozice patřili Vojtěch Horák, dr. Procházka a Josef Matoušek ml. Ten byl symem stejnojmenného pozdějšího ministra a ve straně významného politika. Z tohoto důvodu proti němu Hlaváček nevystupoval příliš tvrdě jako k ostatním vzbouřencům. Pravě výše uvedení vystupovali s kritikou nacionalismu a Kramáře samotného. Matoušek ml. odmítl na konci října provádět v sekretariátu Mladé generace Kramářovy pokyny, což vyústilo v ostrý konflikt s Hlaváčkem. Koncem listopadu 1926 se objevil požadavek na svolání sjezdu Mladé generace na polovinu ledna příštího roku. Záměrem bylo definitivně vyřešit spory s odbojným Studentským odborem. To Hlaváček podporoval, protože si přál odstranit vedoucího studentského odbojníka dr. Procházku, kterému zazlival všemožné nelojalnosti.¹⁶¹ Za nimi, a údajnými opozičními činy, se skrývalo pouze politické taktizování studentů. V tomto případě šlo o vyhnutí se řádné schůzi, která by znamenala jejich porážku. Objevily se například pozvánky na schůzi, ale s jiným datem konání apod. 12. prosince na schůzi zemského výkonného výboru Mladé generace byli při hlasování opozičníci i s Matouškem drtivě poraženi.¹⁶² Hlaváček předjímal klidné a brzké vyřízení sporů, ale to se mylil. Mimořádný zemský sjezd Mladé generace nakonec proběhl v Praze 5. února 1927.¹⁶³ 260 účastníků se delegátů zvolilo kandidátku vedenou Josefem Joštem, který patřil ke skupině Národní myšlenky. Další vítězství a upevnění toho směru přišlo o den později. Na mimořádném valném republikovém sjezdu Mladé generace byl předsedou nového ústředního výkonného výboru zvolen Ladislav Rašín. Stoupenci poraženého studentského vedení se seskupili kolem nového nezávislého listu mladých národních demokratů – *Demokratický zítřek*, který poprvé vyšel 11. února 1927. Zklamano opoziční skupinu nyní vedl tajemník poslaneckého klubu Vojtěch Horák. Celý spor díky Kramářově nerozhodnosti bobtnal a protáhl se až do podzimu, kdy mezitím na sebe obě mládežnické skupiny čile útočily.

Demokratický zítřek, jako *nezávislý list mladých národních demokratů*, se ostře stavěl proti pravicově nacionálnímu kurzu, který udržoval sympatie k fašistům. Dalším krokem se stalo založení Akčního výboru Mladé generace. Jedním z jeho čelných

161 AMN, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 2. prosince 1926.

162 Tamtéž, Dopis z 14. prosince 1926.

163 PMR, fond 1082, karton č. 5, Situační zprávy 1927 Čechy, 3. politická zpráva situační za dobu od 23. ledna do 5. února 1927.

představitelů se stal pozdější generální tajemník národní demokracie Vojtěch Horák. Vedení Mladé generace pevně ovládalo trio Ladislav Rašín, Josef Jošt a Vlastimil Klíma, který se staral o ideovou stránku. V červnu ústřední organizační komise strany, která měla zmocnění k vyřízení sporů uvnitř Mladé generace, rozhodla o rozpuštění Akčního výboru Mladé generace a podřízení všech institucí Mladé generace Ústřednímu výkonnému výboru ČsND.¹⁶⁴ *Demokratický zítřek* měl být zastaven. Akční výbor Mladé generace tyto direktivy zamítl a naopak zaútočil s požadavkem na suspendaci Hlaváčka se Síssem. Dále vymáhal veřejné prohlášení o neslučitelnosti členství v Národní obci fašistické. Pro samotného Kramáře bylo typické, že si přál zastavení periodik obou znesvářených skupin (*Demokratický zítřek*, *Mladý národ*), nikoliv pouze jednoho. Záleželo mu na klidném, a pokud možno konstruktivním, vyřešení sporu. Jednatel zemského výkonného výboru Jan Ebert se v dopise Kramářovi podivil nad jeho přísným postupem vůči Mladé generaci a jejímu vedení. To mělo být stále věrné Kramářovu učení a jeho zásadám.¹⁶⁵ Dalším typickým znakem pro národní demokracii bylo, že Kramářovým přáním se řada lidí zaklínala, ale ve skutečnosti se chovala jinak. V podstatě si často každý dělal skoro, co chtěl. Na direktivy z vedení strany se nehledělo a oba zneprátelené tábory bojovaly dál. Vedení Mladé generace mělo jednoznačně silnější postavení, protože je podporovali ve straně důležití muži F. Hlaváček a F. Sís. Po obecních volbách 12. listopadu zasedalo zastupitelstvo strany, které přijalo několik důležitých rezolucí.¹⁶⁶ Došlo k likvidaci sporu v mládeži. Věková hranice se snížila na 26 let, což se dotýkalo stávajícího vedení (L. Rašín i V. Klíma přesahovali hranici). Mladá generace také přišla o část autonomie a pořádání politických projevů podmiňoval souhlas Ústředního výkonného výboru strany. Obě zneprátelená periodika již byla zastavena. Výše uvedené změny (v organizačním řádu) přinesly nespokojenost, trpkost a nepochopení, proč se Kramář takto k tzv. integrálním nacionalistům v čele Mladé generace zachoval. Odboj skupiny Demokratického zítřku, občas označovaný za odboj realistů v mládeži národní demokracie, přinesl výsledky. *Národní osvobození* psalo dokonce o vítězství realistů ve straně.¹⁶⁷ Je třeba přiznat, že pokud to vítězství bylo, tak mu nejvíce pomohl definitivní krach Hlaváčkem prosazované politické linie využívající fašisty. Na výše uvedené schůzi 12. listopadu jedna z přijatých rezolucí dala formální výraz rozchodu s fašistickým hnutím. NOF se svou volební účastí stala politickou stranou a to odporovalo organizačnímu řádu. Politická linie ve straně se změnila především díky krachu Hlaváčkem pro-

164 NA, PMR, fond 1082, karton č. 5, 9. politická zpráva situační za dobu od 29. května do 25. června 1927.

165 ANM, František Hlaváček, karton č. 76, Korespondence 1927, Dopis od Jana Eberta z 1. srpna 1927.

166 NA, PMR, fond 1082, karton č. 5, Rok 1927, čís. 32262, 14. Politická zpráva situační za dobu od 16. října do 12. listopadu 1927 z 19. listopadu 1927.

167 *Národní osvobození* 16. listopadu 1927.

sazované politiky, opírající se o spolupráci s fašisty, než aktivitou skupiny Demokratického zítřku.

Na Moravě se ke konci roku 1927 objevily nesmělé pokusy Národní strany práce o návrat do lůna národní demokracie.¹⁶⁸ V úvahách prozatím padaly návrhy na společný postup v příštích obecních volbách. Stránského stranický projekt se propadl a hledal možnosti, kam by se mohl přidat, především kde by mohl získat mandát. Brněnský lídr František Toušek od počátku tyto snahy rázně odmítal. Byl to on, kdo moravskou národní demokracii křísil v roce 1925, když se od ní odtrhl Jaroslav Stránský a jeho společníci. Karel Engliš a Jaroslav Stránský měli pro místní národní demokraty status nevítaných osob. Samotné využití hlasů Národní strany práce bylo problematické. Jednalo se o městskou stranu, která měla na venkově slabé výsledky. Z opatrných námluv nakonec sešlo. Někteří členové Národní strany práce se postupně začali objevovat na kandidátkách národních socialistů. V únoru 1930 se konal likvidační sjezd Národní strany práce, kde padlo doporučení straníkům, aby i oni vstoupili k národním socialistům.

3.6 Národnědemokratický ministr ve vládě

Československá národní demokracie platila za člena panské koalice (třetí vlády Antonína Švehly), ale svého oficiálního ministra – straníka a politika v ní neměla. Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností představovalo pro národní demokracii poslední baštu, kterou si nárokovalo. Ministerstvo financí po Bohdanu Bečkovi už obsazovali především odborníci (vyjma dvou správcovských intermezz Emila Frankeho). Ve Švehlově vládě na podzim 1926 zasedla řada odborníků a mezi ně můžeme počítat i ministra průmyslu, obchodu a živností Františka Peroutku. Sice měl k národní demokracii blízko, ale jejím členem nebyl. V letech 1926 a 1927 panoval mezi Kramářovou stranou a Hradem velmi vyostřený poměr. To platilo zejména v osobě prezidenta Masaryka. Taktéž z hlediska koaličního vládnutí se občas naskýtala otázka, jestli národní demokraté dávají přednost koalici, nebo spíše opozici. Na podzim 1927 národní demokracie definitivně vyřešila svůj poměr k NOF a její nacionální směr politiky musel ustoupit. Zlepšené poměry k Hradu a zodpovědnější politika s sebou přinášely očekávání, že by se jeden z předních straníků mohl stát ministrem.

Na konci dubna 1928 se konečně situace jevila příhodnou a na jednoho národního demokrata čekalo povolání k převzetí ministerské funkce. Jednání výkonného výboru ČsND k této záležitosti trvalo pět hodin. Od prezidenta Masaryka přišla žádost, aby dostal na výběr ze tří kandidátů – tzv. terno. Již nějaký čas představoval hlavního pretendenta na ministerský post Josef Matoušek, který se snažil

---

168 ANM, Karel Kramář, karton č. 47, Dopis Františka Touška z 13. prosince 1927.

zejména o to, aby se žádná volba do terna vůbec nekonala. Svoji pozici ve straně se snažil uhájit útočením na Hrad a jeho kamarilu. Apeloval na předsedu strany Kramáře s tím, že za svoji práci od něj očekává patřičné zadostiučinění. Ve své argumentaci se především soustředil na hájení své odbornosti a vhodnosti. Tu opíral o tezi, že je sice doktorem práv, ale jeho žena vlastnila továrnu a to podle něj zaručovalo dostatečně odbornou kvalifikaci pro ministra průmyslu, obchodu a živností. Karel Kramář přišel do schůze s návrhem terna a hájil ho. Oponenty vedl František Sís, který nechtěl prezidentovi ustupovat a přál si trvat na jediném kandidátu. Po prudkém dvojím hlasování, kdy u prvního Viktor Dyk zpochybnil správnost počítání lístků, čímž urazil Kramáře, nakonec terno nejtěsnější většinou prošlo. Ministerský pretendent Matoušek se ho uraženě účastnit nechtěl, ale nakonec se nechal přesvědčit. Do terna se volilo několikrát, protože jeho sestavení musel schválit celý výkonný výbor. Zajímavostí byl určitě návrh do prvního terna kvůli jeho složení. K Josefu Matouškovi totiž přibyli dva nacionální radikálové – Antonín Hajn a Viktor Dyk. Tím by T. G. Masaryk mohl reálně vybrat pouze Matouška. Po dlouhých sporech se nakonec hlasovalo o jednotlivých kandidátech postupně. Nejvíc volebních lístků získal bývalý ministr Ladislav Novák. Terno pro prezidenta se skládalo z trojice: favorizovaný Josef Matoušek, Jaroslav Brabec a až na posledním místě se nacházel Ladislav Novák. Matouškova pozice se zdála velmi nadějnou, vlivný agrárník Bohumír Bradáč ho ujišťoval, že jeho jmenování bude podepsáno.¹⁶⁹ Prezident Masaryk nakonec vybral právě až posledního z nabízené trojice. Důvodů měl několik. Oficiální výtky vůči Matouškovi směřovala k jeho neobornosti. Prezident republiky bývalého realistu Matouška příliš oblíbeného neměl. Považoval ho za člověka velmi naivního. Jeho kritická řeč vůči němu a jeho hradní kamarile se nepodařila utajit. S Ladislavem Novákem měli na Hradě dobrou zkušenost. Patřil v národní demokracii k lidem, se kterými udržovali dobrý vztah. Novákovo jmenování podpořila také Kancelář prezidenta republiky, zejména Přemysl Šámal, se kterým měl Ladislav Novák přátelský vztah.

Výběr kandidátů v národní demokracii ukázal její vnitřní poměry v plné nahotě. Nejednotnost, taktizování, koho nevolit, kde téměř každý hrál především na sebe. Není proto překvapením, když řekneme, že reakce Josefa Matouška na své nejmenování nebyla úplně klidná a ambice po ministerském křesle lehce nevyzimely.

I následující události v letech 1928–1929 měly především politický ráz. Došlo k přesunům jak ve straně, tak ve vládní koalici. První zemské volby, konané v prosinci 1928, přinesly národní demokracii lepší volební výsledek, než loňské komunální volby. Zisk nových 37 tisíc hlasů pro již ne tak radikální a nacionálně vyhraněnou národní demokracii představoval nadějný příslib do budoucna¹⁷⁰. Le-

169 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond T635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č. j. T-521/28, Záznam rozhovoru s Ladislavem Novákem z 2. května 1928.

170 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 407.

vicové strany posílily, kdežto koalice jako celek oslabila díky ztrátám katolických stran – lidovci a HSLS utrpěli značný odliv hlasů. Volební součty ukazovaly vítězství opozičních stran oproti vládním o 300 tisíc hlasů. Ministerské předsednictví za nemocného Antonína Švehlu vykonával Jan Šrámek. Toho velmi těšilo zastávání nejvyššího vládního postu, ale nespokojenost s ním projevovali i zástupci ostatních katolických stran. Na Švehlova nástupce, který fakticky přebere ministerské předsednictví zpět do agrárnických rukou, se čekalo poměrně dlouho. Nástupnictví korunního prince agrární strany – ministra národní obrany Františka Udržala nesporné nebylo. On sám považoval své pověření pouze jako provizorní. Dobrý volební výsledek a hospodářská konjunktura nahrávaly agráříkům pro vypsání parlamentních voleb. Lidovci sice utrpěli v zemských volbách porážku, ale kalkulovali s tím, že celostátně pojaté oslavy svatováclavského milénia jim hlasy přinesou. Nejsilnější vládní strany měly zájem na vypsání parlamentních voleb.

3.7 Rozpad koalice občanských stran a hledání spojence do parlamentních voleb v roce 1929

Československá národní demokracie si od druhé poloviny roku 1927 přála koalici udržet a být v ní co nejdéle. Klíčovou předvolební otázkou pro ni bylo, jestli vystupovat těsně s agráříky a budovat blok občanských stran, či nikoliv. Agrární strana si přála využít zbývající předvolební čas k prosazení hospodářských a agrárních zákonů, které se týkaly především jejich vlastních voličů. Otázkou, jestli má národní demokracie jít, či nejít s nejsilnější politickou stranou, fakticky vyřešil menší, ale přitom silný proud ve straně. Ten se v národní demokracii začal stále více a více prosazovat. Generální tajemník Ústředního svazu československého průmyslu František Xaver Hodáč se totiž rozhodl plně zahájit svoji politickou kariéru. Již v lednu 1929 psal František Sís nemocnému Karlu Kramářovi o vážnosti situace: „*kdy se strana dostává do situace buď anebo.*“¹⁷¹ Agráříci chtěli prosadit obilní monopol a zvýšení obilních cen. František Sís viděl situaci reálně. V prosazení zákonů agráříkům národní demokracie zabránit nemohla a rozbít vládu nemělo smysl. V tehdejší konstelaci žádná nová, výhodnější koalice vzniknout nemohla. Na druhé straně se nabízela situace těsné spolupráce s agráříky, podpořit je a něco od nich na oplátku získat. Josef Matoušek, jednající v Osmě za nemocného Kramáře, měl zájem agráříkům vyhovět, a to poměrně vstřícně, ale F. X. Hodáč jakékoliv ústupky agráříkům razantně odmítal a hájil požadavky svého průmyslu. V agrární straně zvítězila Švehlova koncepce široké strany, která přesahovala Práškovo striktně selské – venkovské pojetí. To znamenalo mohutnou agrární expanzi do hospodářských, peněžních a průmyslových sektorů. Agrárníčtí politici

171 ANM, Karel Kramář, karton č. 49, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 19. ledna 1929.

měli snahy vyvázat zemědělské průmyslníky z Hodáčova ÚSČP. Nakonec tato akce padla díky aféře banky Bohemia. Další faktor představovaly osobní vztahy a ty Hodáč neměl s řadou agrárníků nejlepší. Svůj postup hájil tím, že by se díky obilnímu monopolu zdražily potraviny a základní potřeby. Své názory a zájmy často skrýval za mlhavé teze o politice pro všechny třídy, kdy se žádná z nich nefavorizuje. To konvenovalo i s hlavním ideovým principem národní demokracie jako strany všenárodní, ale k volebnímu úspěchu to nikdy nevedlo.

Nejhorší situace pro Kramářovu stranu by nastala tehdy, kdyby agrárníci prosadili své zákony bez kompenzace pro ni. Národní demokracie se sice stále tvářila jako strana všenárodní, ale měla zájem na určitých skupinách voličů (soukromí úředníci, učitelé, gážísté). Přála si pro ně alespoň něco ze zákonných opatření prosadit, aby měla v předvolební kampani před svými voliči na co poukázat. Brzký rozpad bloku občanských stran, který by přitom ve volbách nezískal parlamentní většinu, by znamenal pro Československou národní demokracii ten nejméně příznivý děj. Trochu předběhneme dějovou linku a můžeme potvrdit, že tento scénář ČsND skutečně potkal. Vztah s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu se začal drolit. Tím se rozpadal i blok občanských stran jako celek. Ještě začátkem května po sjezdu RSMZL se nezdála společná budoucnost s národní demokracií úplně ztracená. Vůči Kramářově straně padl pasus o „věrných s věrnými“, ale to představovalo jediný výstup ze sjezdu, který mohl národní demokracii potěšit. Po něm se totiž začaly objevovat vážné výhrady vůči Švehlově straně a výroky, které zazněly na jejím sjezdu. Především útočné pasáže proti odpůrcům agrarismu a měštům národní demokracie příliš nepotěšily. O vzájemně dobrý poměr se zasazoval na jedné straně Kramář s Hlaváčkem a na druhé straně Bradáč. Ten tehdy jednal zejména za agrárníkou pravici kolem Berana, Vraného a také Hodži. Švehlova strana přišla s myšlenkou na vytvoření bloku agrárních stran s německým Bund der Landwirte a to znamenalo pro blok občanských stran konec. Jako první tuto skutečnost pochopili v národní demokracii lidé z okolní skupiny Demokratického středu. Ti jasně předpokládali, že by cenou za udržení spojení s agrárníky bylo velké podřízení národní demokracie a popření jejího programu, což by ve svém důsledku mohlo znamenat také její definitivní konec. Dalším z důležitých činitelů se ukázal výše zmíněný F. X. Hodáč, který proti agrárníkům občas ostře vystupoval za pomoci tiskových kampaní. Tím se blok občanských stran jako celek rozdrobil úplně. Lidovci se pokusili o podobný krok s vytvořením bloku katolických stran, který ale narazil zejména z důvodů nacionálních na odpor. Naopak dobře spolupracoval blok socialistických stran. V tomto schématu se národní demokracie ocitala v jakémsi vzduchoprázdnu a osamění.

Od přelomu let 1928 a 1929 probíhala jednání s Jiřím Stříbrným, který hledal spojence. Prozatím vlastnil Slovanskou stranu národně socialistickou, která měla charakter spíše hnutí. Po soudním zbavení poslaneckého mandátu se Stříbrný definitivně rozhodl pro budování nové, vlastní politické existence. Jiří Stříbrný udr-

žoval dobré vztahy s radikálněji národními demokraty, jako František Hlaváček a František Sís. Navíc předseda Karel Kramář měl pro Stříbrného velkou míru pochopení a respektoval jeho schopnosti. On i jeho strana Stříbrného podporovali, když byl odstraněn od národních socialistů a čelil soudním přím o svůj poslanecký mandát. U zrodu jednání o možném spojenectví stála schůzka Františka Stříbrného s Františkem Hlaváčkem, která se odehrála na konci prosince. F. Stříbrný slíbil zarazit útoky vůči národní demokracii a přišel s návrhem společné kooperace, případně úplného spojení.¹⁷² Jiřímu Stříbrnému by to poskytlo již vybudovanou stranu s fungujícím stranickým aparátem a na oplátku by tiskoviny Stříbrných sloužily zájmům národní demokracie. Hlaváčka a J. Stříbrného pojil také zájem na oslabení Edvarda Beneše, se kterým měli oba konfliktní vztah. Na další schůzku již bratři Stříbrní zvali Hlaváčka se Sísem. Ze vzájemných schůzek se během několika měsíců vyvinula seriózní jednání o sloučení Stříbrného hnutí (strany) s národní demokracií v novou politickou formaci. Karel Kramář pověřil Františka Hlaváčka, aby vedl jednání o možném sloučení.¹⁷³ Jak se říká, dohoda již ležela na stole. Domluven měl být nový název strany a její program, také poměr tisku k organizacím, organizační změny, stanovení kandidatur a společný postup v příštích parlamentních volbách. Dohoda se nakonec neuskutečnila díky dvěma problémům. Jiří Stříbrný představoval velmi zkušeného a schopného politika. Mimo to měl také dobré informace o jednotlivých politicích a o tom, co se v jednotlivých stranách děje. Musel vědět o problematice financování národní demokracie. Jeho podmínky oficiálně směřovaly k financování strany a poměru strany k velkopřemyslu. V reálu nešlo o nic jiného, než o zbavení se vlivu Živnostenské banky a jmenovitě Preisse s Hodáčem. Stříbrný věděl o jejich silném působení na ČsND a nechtěl je přijmout do nové strany pod záminkou (více) lidového charakteru nového subjektu. Tím pádem by do ní exponenti velkokapitálu neměli přístup. Kramář Stříbrného podmínky odmítnul a jednání ustala. Na druhé straně národní demokracie příliš nevěřila tvrzením, že by Stříbrný dokázal zajistit slibovaných 70 tisíc hlasů, a zejména nechtěla přistoupit na zaručení požadavku tří poslaneckých mandátů. Ty Stříbrný chtěl pro sebe a dva své spolupracovníky – Karla Perglera a Jindřicha Trnoblanského. Jiří Stříbrný si měl na národní demokracii vymoci, kromě zvolení za jednoho ze čtyř místopředsedů ÚVV, kandidaturu buď na druhém místě v Praze, nebo na prvním místě ve venkovské župě.¹⁷⁴ Nakonec se musel bývalý předák národních socialistů porozhlédnout po spojencích jinde. Na konci dubna se rozhodl ke kompletnímu budování své strany, nově již jako Radikální

172 ANM, František Hlaváček, karton č.: 76, Korespondence 1928, Dopis Karlu Kramářovi z 30. prosince 1928.

173 Tamtéž, II. 1931, 1855/1–5, Žalobní odpověď ke stranickému soudu z 3. prosince 1931.

174 VYKROUPIL, Libor. *Jiří Stříbrný: Portrét politika*, Matices Moravská : 2003, Brno. s. 192.

strana – slovanští socialisté. Do parlamentních voleb šel ve spojení s NOF pod hlavičkou Ligy proti vázaným kandidátním listinám.

Hlaváček se Stříbrným spolu často komunikovali a na začátku října 1929 se domluvili na zastavení tiskových kampaní vůči sobě s vyhlídkou toho, že by spolu mohli v parlamentu spolupracovat.¹⁷⁵ Dohody vzaly rychle za své. V předvolebním klání se do sebe periodika obou skupin pustila s plnou vervou a jedno nenechalo na druhém niť suchou. Zřejmě jediný, kdo nechtěl tvrdě postupovat vůči Stříbrnému, byl František Hlaváček. Národní demokracie před volbami často opakovala tvrzení o ztracených hlasech voličů pro Stříbrného Ligu, která nemá šanci dostat se do parlamentu. Liga se nakonec do parlamentu dostala se ziskem sedmdesáti tisíc hlasů, což znamenalo tři poslanecké mandáty. Výsledek voleb potvrdil správnost Stříbrného odhadů a požadavků na národní demokracii. Vlivný pražský národně demokratický tajemník (předseda ZVV v Čechách) Josef Dlabola po volbách přišel s informací o sponzorství Stříbrného projektu agrárníky.¹⁷⁶ Sám Jiří Stříbrný se měl vyjádřit ve smyslu, že národní demokracii již nepotřebuje, protože má bohatšího strýčka. Jeho Liga měla za agrárníky dělat hlučnou politiku proti Hradu a tím by voličsky, ale i významem oslabil národní demokracii.

9. června 1929 se konala ve stranickém sekretariátu národní demokracie porada stranických špiček. Dosavadní aktivita nevedla k získání volebního spojence, a tak během schůze padl i návrh na navázání spolupráce s Národní obcí fašistickou.¹⁷⁷ Na této poradě padlo konečné rozhodnutí proti spolupráci s NOF, protože byla fakticky rozbita a nalézala se v úpadku. Jednoduše ji nebylo jak využít pro vlastní prospěch. Jediný ze všech, kdo se o spolupráci s fašisty zasazoval, byl František Hlaváček. Na stejné schůzi padlo rozhodnutí, aby se všemi prostředky pracovalo proto, aby byly parlamentní volby ještě minimálně o rok oddáleny „*Kdyby volby měly být teď, byl by důsledek pro nár. dem. katastrofální.*“¹⁷⁸

Situace ve straně byla trvale neurovnaná a nedobrá. Národní demokracie měla také co do činění s aférami, které zavinila, nebo u jejich zrodu stála. Po vyhlášení teze maďarského agenta Bély Tuky o tzv. vacuum iuris podal slovenský předák národní demokracie Milan Ivanka na Tuku trestní oznámení pro velezradu. Problém tkvěl v Hlinkově slepé víře v Tuku, což vedlo v hysterickou kampaň proti jeho odsouzení. Na protest vystoupila před volbami HSLS z vládní koalice.

Další aféru rozpoutal přímo Karel Kramář, když se na valném sjezdu národní demokracie, který se konal 13.-14. dubna 1929 v Praze na Královských Vinohradech, opřel do ministra zahraničních věcí. Vůdce strany se vyjádřil o Edvardu Benešovi

175 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 3. října 1929.

176 AKPR, fond T 635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č.j. T-1216/29, Záznam rozhovoru s Dr. Vladimírem Slavíkem 31. října 1929.

177 Tamtéž, č. j. T-1812/29/I, Nar. dem. a fašism z 12. června 1929.

178 Tamtéž, č. j. T-1812/29/II, Nar. dem. a volby z 12. června 1929.

ve smyslu, že ve své politické aktivitě používá nemravných prostředků. Inkriminované vyjádření se rychle dostalo do tisku a velká aféra přišla na svět. Iluze o používaných metodách politiků za první republiky není třeba mít, ale podstatné bylo, že se Kramář sám svojí vinou dostal do situace, kdy nemohl vyhrát. Souhlasil s čestným soudem, kde předpokládal, že prokáže všechny Benešovy nemravnosti. Něco takového prokázat představovalo velmi obtížný úkol a v případě, že by se mu něco takového podařilo, musel by Beneš z vrcholné politiky odejít. To by znamenalo pravděpodobně i odchod prezidenta Masaryka. Za Kramáře se postavil s plnou vervou Hlaváček, který chtěl k útokům na Beneše využívat stranický tisk. Mimo to se výrazně angažoval ve shánění jakéhokoliv materiálu na E. Beneše již od dob odboje. Proti Hlaváčkově naopak vystoupili Hodáč s Novákem. Ti trvali na rezervovaném postoji vůči ministru zahraničních věcí.¹⁷⁹ Prvně jmenovaný jednal více energičtěji a upozorňoval generálního tajemníka strany na důsledky jím vedených tiskových kampaní. Opatrný postup doporučovali také agrárníci v čele s ministerským předsedou Františkem Udžalem. Ministr Ladislav Novák měl na Kramáře důležitou páku v podobě financování strany. Hlaváčkově otevřeně řekl, že pokud jednání o urovnání a omezení sporu Kramář – Beneš dopadne špatně, tak průmyslníci odmítnou stranu finančně podporovat. Hlaváček sice Nováka obviňoval z defetismu, ale ministr viděl aféru více reálněji. Kramář se svými obviněními mohl těžko uspět, respektive je prokázat. Při se nakonec podařilo omezit do soukromé roviny Beneš – Kramář. Soud se vyvíjel podle předpokladů a Kramář zůstával v obtížné situaci, která špela k jeho prohře. Dostal Jaroslavem Preissem zprostředkovanou nabídku na čestné urovnání sporu, ale tu odmítl.

Samotný dubnový valný sjezd svým charakterem nijak nevybočil. Akcentu se opět dočkaly zavedené stranické postuláty o národní ideji, principech demokracie a beztrždní – nestavovské společnosti. Již před sjezdem se objevovala kritika tzv. levé inteligence ze skupiny Demokratického středu. Zejména radikální členové, jako Viktor Dyk, si nebrali servítky. Dyk chtěl využít situace, kdy se sjezd konal na jeho domácích Vinohradech. Ty byly vždy radikální a pravicově orientované. Tamní senátor navrhoval o vyloučení „středistů“ ze strany hlasovat. Tomu zabránil až Kramářův zásah. Během sjezdu zdůrazňovala trojice Kramář, Sís a Preiss nutnost zaslání pozdravného telegramu prezidentu republiky. Šlo v té době o zavedený úzus politických sjezdů. Vztah strany k Hradu (Masarykovi), a zejména Kramáře, který ho určoval, se nacházel na vzestupné části sinusoidy, byť pořád měl jasně dané mantinely. Karel Kramář ve své řeči shrnul vývoj vztahu k TGM, kdy viděl za všemi rozmíškami v éře první republiky okolí, kterým se prezident obklopil.¹⁸⁰ Signifikantním se stal výrok předsedy národní demokracie k zaslání pozdravného

179 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 3. května 1929.

180 *Národní listy* 16. dubna 1929.

telegramu: „*Nic platno, ať tam nahoře sedí kdokoli, nutno v něm vždy respektovati a ctíti hlavu státu.*“¹⁸¹ Proti zaslání telegramu prudce vystoupila dvojice Hlaváček s Matouškem. Generální tajemník strany nikdy neměl dobrý poměr k Hradu a pretendent na ministerský post Josef Matoušek se ministrem nestal. Jejich nechuť měla jednoduše z čeho pramenit.

Z Kramářovy řeči stojí za uvedení jeho rekapitulující pasáž o národní demokracii a fašismu.¹⁸² Předem zdůraznil, že k italskému fašismu měla mít strana stanovisko vždy kritické. V roce 1926 se podle něj ČsND soustředila na podporu lidového hnutí, ve kterém spatřovala protiváhu rostoucí aktivitě komunistů. Lidové hnutí mělo proti třídním tezím nabízet ideu nacionalismu a fungovat s aktivizačním účinkem. Národní demokraté podporovali lidové hnutí, dokud se netransformovalo v politickou stranu. Kramář obhajoval tehdejší stanovisko Ústředního výkonného výboru ČsND, který dovoloval národním demokratům souběžné členství ve fašistických organizacích. Fašisty – NOF jako politickou sílu odmítl a vytykal jim zkompromitování československého nacionalismu. Společný rozchod zapříčinila přeměna hnutí na politickou stranu. Karel Kramář odmítal, že by v Gajdově aféře hájil konkrétně odvolaného generála, nýbrž legálnost a charakter postupu proti němu. Tehdejší správnost podpory fašistického hnutí dokazoval také přílivem členstva a nikoliv jeho úbytkem směrem k fašistům.

Politickou hladinu rozčeřili i agrárníci, když bylo na jejich květnovém sjezdu předneseno Švehlovo poselství (jeho pravost je doposud zpochybněna), kde padla například slova o parazitech na vrub těch, kteří odporovali agrární politice.¹⁸³ V atmosféře afér a hlasité nespokojenosti l'udáků se František Udržal rozhodl požádat prezidenta republiky o vypsání předčasných parlamentních voleb již na 27. října 1929.

Československá národní demokracie hledala spojence, který by jí pomohl vylepšit špatné volební výsledky. V Čechách v hledání úspěch neměla (viz výše), a tak se ve svém hledání orientovala na Slovensko a Podkarpatskou Rus, kde měla slabou základnu. Nově tak vznikl volební konglomerát: Československá národní demokracie; Národní rolnická jednota; Slovenská národní strana; Ruská národní strana; Autonomní zemědělský svaz; Ruské národní sjednocení; Karpatoruská strana pracujícího lidu, maloročníků a bezzemků. Vzhledem k dosavadním volebním výkonům národní demokracie, kdy její výsledky neodpovídaly ambiciózním odhadům, nebude velkým překvapením, když trochu předběhneme a sdělíme, že ani tentokrát volby moc dobře nedopadly. Takto velký konglomerát může teoreticky přinést hodně hlasů. Počet hlasů na Slovensku a Podkarpatské Rusi skutečně

181 AKPR, fond T 635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č. j. T-1209/29/VII, Telegram pres. rep. na sjezdě nár. dem. z 14. dubna 1929.

182 *Národní listy*. 16. dubna 1929.

183 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky : (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 552.

povyrostl, ale velký počet spojenců s sebou nesl také značné požadavky na poslanecké a případně senátorské mandáty. Slovenský národně demokratický předák Milan Ivanka během jednání o společném volebním postupu velmi nedoporučoval dávat Rusínům jakékoliv sliby na mandáty (požadovali poslance a senátora), ale zůstal v Praze nevyslyšen.¹⁸⁴ Požadavky všech spojenců se nepodařilo uspokojit, protože volební zisk to jednoduše nedovoloval. Hlaváčkovy předvolební odhady, které sám považoval za umírněné, předpokládaly zisk od slovenských a rusínských stran v rozmezí 3–4 poslanecké mandáty, 1–2 senátorské mandáty.¹⁸⁵ Tyto odhady zůstaly nenaplněny, ale solidní počet získaných hlasů dovoloval jejich využití ve II. skrutiniu. Brzo vyplula mezi společně kandidujícími napovrch nespokojenost. Spojenectví se rychle drolilo a to nepředstavovalo jedinou jeho stinnou stránku. Národní demokracii stál zisk hlasů na Slovensku a Podkarpatské Rusi značné prostředky a její spojenci občas budili údiv. Zejména se jednalo o Autonomní zemědělský svaz, který vzbuzoval značné rozpaky i uvnitř národní demokracie. Jednalo se o promaďarskou a protičeskoslovenskou stranu, kterou vedl statkář Ivan Kurtjak. Proti jeho kandidatuře se postavil Karel Kramář a měl vymoci takové usnesení, že Kurtjak kandidován nebude. Celou záležitost považoval za vyřízenou a odjel pryč. V národní demokracii měl situaci na Podkarpatské Rusi pod patronací Antonín Hajn. Ten nakonec Kurtjakovu kandidaturu prosadil, protože si to podle něho měla situace vyžadovat.¹⁸⁶ O dohodu se Slovenskou národní stranou stál pro agrárníky Milan Hodža, který apeloval u Hlaváčka na vše možné, ale národní demokracie – Hlaváček mu odmítli národníáry přenechat.¹⁸⁷ Jejich předseda Martin Rázus získal poslanecký mandát, pro Slovenskou národní stranu vůbec první v její československé historii.

3.8 Politický nástup křídla živnostenské banky v národní demokracii a volby do Národního shromáždění 1929

Uvnitř Československé národní demokracie stále přetrvávala situace, kdy vůdce strany fakticky nevládl (pokud Karel Kramář vůbec někdy straně vládl). V roce 1929 v souvislosti s parlamentními volbami docházelo k novému přerozdělení politické moci ve straně. Dosavadní spojenectví Františka Hlaváčka s Františkem Síssem se rozpadlo a do zápasu o směřování stranické politiky vstoupil zcela otevřeně František Xaver Hodáč. Skupina Živnostenské banky tímto krokem získala

---

184 ANM, Karel Kramář, karton č. 49, Korespondence s Otakarem Šimandlem, Dopis z 11. září 1929.

185 AMN, František Hlaváček, karton č. 76, Dopis z 3. října 1929.

186 AKPR, fond T 635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č. j. T-1251/24, Záznam o rozhovoru s Františkem Síssem z 6. listopadu 1929.

187 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 4. října 1929.

větší vliv na rozhodování uvnitř strany. Ten měla díky financování již v minulosti, ale nově mohla ovlivňovat plánované politické kroky a nikoliv zpětně korigovat národnědemokratický kurz. Vliv F. X. Hodáče postupně rostl, ale v roce 1929 ještě nebyl tolik rozhodujícím jako v pozdější době.

Ústavení kandidátních listin předcházelo taktizování a řada sporů uvnitř strany o to, kdo má kam zamířit. Dvojice Hodáč – Preiss se snažila do kandidátek zasahovat, ale s nevelkým úspěchem. Sám F. X. Hodáč měl původně vést kandidátku českobudějovické župy, ale místní ho odmítli. Nakonec převzal po Matouškově střední Čechy (volební kraj mladoboleslavský), kde byl hladce přijat. V souvislosti s generálním tajemníkem ÚSČP musíme zmínit ještě kandidaturu na jihu Moravy. Mladého brněnského lídra Františka Touška vynesla jeho aktivita až na první místo místní kandidátní listiny. Toušek byl profesí brněnským tajemníkem ÚSČP a tedy Hodáčův podřízený. Preiss s Hodáčem napnuli všechny síly, aby Touškově kandidatuře zamezili. Navíc o jeho kandidaturu neměli zájem ani zlínská Baťové, se kterými měl F. X. Hodáč nadstandardní vztahy. Za průmysl již kandidoval Hodáč do parlamentu a Toušek navíc patřil do skupiny Národní myšlenky, která stále prosazovala radikálnější kurz politiky, než který by vyhovoval Živnostenské bance. Na brněnského předáka se snesl velký tlak, aby z prvního místa kandidátky odstoupil. Vše došlo tak daleko, že hrozby propuštěním z pracovního poměru se naplnily a přišla mu z pražského ústředí ÚSČP výpověď.¹⁸⁸ Poté, co se dostala do veřejného povědomí, byla nakonec stažena. Pražské vedení strany a také F. X. Hodáč si přáli na první místo dosavadního poslance Viléma Votrubu. Bojovný Toušek se nakonec tlakům pražského ústředního výkonného výboru podvolil, ale odstoupení svého lídra jednoznačně odmítl Zemský sekretariát ČsND pro Moravu a Slezsko. Podpořil ho také František Hlaváček a Jan Renner. František Toušek se stal poslancem a Vilém Votruba senátorem.

Sporné a problematické kandidatury přišly na Olomoucku a Pardubicku. František Sís si vyprosil Olomouc. Jeho místní nasazení budilo rozpaky. Z kraje nepocházel, mezi nejpopulárnější politiky také nepatřil a jeho stranická hvězda spíše upadala. Ve straně si udržoval pozici Kramářova nejoddanějšího stoupence. Na dotaz Preisse, proč Síse nechal kandidovat, mu vůdce strany rozhořčeně vylíčil situaci, kdy ho Sísova žena zaklínala udržitelností jejich životní existence.¹⁸⁹ František Sís měl mandát již slíben z dřívější doby. Ze svých představ o podobách kandidátních listin musela skupina Živnostenské banky notně slevit. Nakonec se soustředila na svoji největší prioritu – získat pro F. X. Hodáče mandát. Jeho kandidatura se nesetkala všude s bouřlivým nadšením. U pravicových – nacionálně orientovaných národních demokratů se vynořovala řada pochyb o kandidujícím

188 ANM, Vlastimil Klíma, karton č. 3, *Hrst vzpomínek na politiku mezi dvěma válkami* s. 389.

189 AKPR, fond T 635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č. j. T-1171/24, Dopis z 20. října 1929.

profesoru národního hospodářství. Udržoval si celkem dobrý poměr k Hradu a jeho ÚSČP úzce spolupracoval se svým německým protějškem, takže svaz dostal nelichotivý přídomek „utrakvistický“. Hodáč byl považován za exponenta Živnostenské banky a často i za kariéristu. Z tohoto důvodu se s národní demokracií před parlamentními volbami 1929 rozešel známý nacionál profesor Bohumil Němec. Když byla Hodáčova kandidatura na jihu Čech odmítnuta, měl Jaroslav Preiss pohrozit, že nedá na volby ani krejcar, dokud nebude Hodáčova kandidatura kladně vyřízena.¹⁹⁰ Na náležité představení a doporučení Hodáče v mladoboleslavské župě se podíleli Hlaváček s Matouškem. Josef Matoušek měl původně opět vést Mladoboleslavský volební kraj, ale nakonec se zařadil na druhé místo v Praze za Karla Kramáře. V Mladé Boleslavi bylo vše dobře připraveno a pochyby o hladkém přijetí generálního tajemníka ÚSČP za kandidáta neměl nikdo. F. X. Hodáč se ve své předvolební řeči věnoval tématům, kde se nešlo příliš zmýlit – kritika stranických obchodů a výčet toho, co národní demokracie zařídila.¹⁹¹ Jako ve všech svých projevech se věnoval zejména hospodářským záležitostem. Projev zakončil heslem: „*Pro větší prospěch a pro větší slávu našeho národa!*“ a byl hladce přijat za lídra místní kandidátky.

Další z řady problematických kandidatur se odehrála na Pardubicku, kam byl generální tajemník strany František Hlaváček spíše nasazen – podobně jako Sís a Hodáč. Sice zastával funkci župního předsedy, ale místní ho měli za cizího. Ti většinou podporovali svého odstaveného kandidáta profesora B. Dudychu, který měl blíže ke skupině Demokratického středu. Místní volby skončily pro národní demokracii debaklem. Na Pardubicku se naopak dobře vedlo konkurenčnímu uskupení Jiřího Stříbrného. Sám Hlaváček měl ve straně více odpůrců než příznivců a jeho volební kampaň měla mít formu reklamy obchodního cestujícího. Stejně tak mu u místních nepomohly zvěsti, že má mandát zaručený. Když se Hlaváček po volbách prohlásil v tamní župě jako její tzv. zástupce poslance, tak ho presidium zemské organizační komise jednomyslně odmítlo.

Solidních volebních výsledků dosáhli národně demokratičtí kandidáti, kteří akcentovali hospodářský program státu – F. X. Hodáč a Ladislav Novák. Volební svolání národní demokracie vyšlo 13. října 1929 v *Národních listech*.¹⁹² Strana se pochlubila svými zásluhami – co vše dokázala během svého vládního angažmá vybojovat a s jakým programem jde do nadcházejících voleb. Pyšnění se obnovením zemského zřízení, konsolidací finančního hospodářství a nový platový systém pro státní zaměstnance (zde ČsND musela velmi slevit z původních slibů) fakticky znamenal, že strana opět neudělala pro žádnou zájmovou složku (stav) téměř nic.

190 ANM, Karel Kramář, karton č. 8, Korespondence s Františkem Hlaváčkem, Dopis z 3. října 1929.

191 NA, František Xaver Hodáč, karton č. 159, Stenografický záznam ze schůze v Mladé Boleslavi z 10. října 1929.

192 *Národní listy* 13. říjen 1929.

Tradiční voliči národní demokracie jako úředníci, gážisté a případně živnostníci, pochybovali o tom, co pro ně strana vykonala. Národní demokracie nedokázala v tisku dobře využít skutečnosti, že se o zákony vztahující se k učitelům zasloužila právě ona. Bankovní úředníci cítili, že se ČsND nikdy nepostavila za jejich zájmy proti bankám a Matouškova proponovaná daňová reforma živnostníky spíše odradila. Volební program se držel stálíc jako spravedlivá práce pro všechny stavy, národní stát a slovanstvo. Zdůraznění se dočkal i boj za odstranění kandidátních listin, ale s tím se dalo těžko uspět, když si z toho udělal Jiří Stříbrný volební vývěsní štít.

Parlamentní volby roku 1929 se konaly po čtyřech letech rozkvětu mladé Československé republiky, ale zároveň v ovzduší plném dramatických událostí a různých afér. Volby skončily úspěchem socialistických stran. Sociální demokraté druzí, národní socialisté třetí. Agrárníci díky výsledkům ze Slovenska a Podkarpatské Rusi uhájili první místo. Největší propady zaznamenali Gottwaldovi bolševizovaní komunisté a lidovci, kteří nedokázali z velkolepých oslav milénia prakticky nic vytěžit. Vládní tábor jako celek oslabil a fakticky se dostal do menšiny, protože se ke stávající socialistické opozici přidala Hlinkova HLS a Stříbrného Liga. Německé aktivistické (vládní) strany stagnovaly. Československá národní demokracie si své voliče udržela. Její volební uskupení vykazovalo zisk 4,9%. To pro ni znamenalo jako téměř vždy malý a nedostatečný výsledek. Jeho dopadem byl velký boj o mandáty ve druhém skrutiniu. Ještě nedávno ve straně vedoucí dvojice Hlaváček – Sís se rozpadla. Oba očekávali od poslaneckého mandátu upevnění a zvýšení svého postavení ve straně. Hlaváček si přál vyrovnat se svému protějšku u agrárníků Rudolfu Beranovi a Sís se chtěl zbavit nálepky pouhého Kramářova poradce. Do druhého skrutinia národní demokracie vyslala zástupce svých odborů (Národní sdružení) Josefa Hudce. Ten za svůj politický život prožil pozoruhodnou cestu od sociální demokracie a jejich derivátů, přes národní demokracii a zase zpět k sociální demokracii. Jediné možné pozitivum pro národní demokracii znamenalo, že předehnala alespoň živnostníky, kteří oproti minulým volbám mírně oslabili.

František Udržal se jako ministerský předseda osvědčil, a tak se dočkal pověření k sestavení nové vlády. Konzervativní křídlo agrárníků okolo Staňka, Vraného, Berana a Hodži si přálo menšinovou koalici opřenu o spolupráci s malými stranami (autonomistické strany, Stříbrného Liga).¹⁹³ S tím by souhlasila i národní demokracie, která by tak mohla pomýšlet na odstavení Edvarda Beneše. To by u agrárníků velmi vyhovovalo Milanu Hodžovi, který měl o křeslo ministra zahraničních věcí celoživotní zájem. Tyto velmi smělé plány nakonec naplněny nebyly. Socialistické strany si vítězství vzít nenechaly a 7. prosince 1929 vznikla vláda široké koalice. V ministerském křesle Ministerstva průmyslu, obchodu a živností vystřídal Ladislava Nováka Josef Matoušek.

193 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky : (1918–1938)*. 1. díl, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). 1. vyd. Praha: Libri, 2000. s. 560.

Pád nejoddanějšího stoupence Karla Kramáře – Františka Síse nabíral rychle na obrátkách. Sís zklamal Kramáře přístupem, když se před volbami dožadoval příslibeného mandátu, respektive volitelného místa na čele kandidátní listiny. Na druhou stranu je třeba dodat, že František Sís toho udělal pro stranu hodně a určitý nárok na mandát měl. Po volbách 1920 se Karel Kramář ocitl v těžké situaci vůči zástupcům průmyslu, kterým slíbil mandát a potřeboval je uspokojit (Ladislav Novák se o mandát hlásil s plnou vehemencí). František Sís se svého mandátu vzdal a pomohl vyřešit pro Kramáře trapnou situaci. Šéfredaktor *Národních listů* za to získal studium s finanční podporou na pařížské škole politických věd. Zároveň také vůči němu padl závazek poslaneckého mandátu. Ten měl být naplněn ve volbách 1925, kdy se opět vyskytla podobná situace. Všechny orgány strany posvětily jeho kandidaturu do II. skrutinia, ale na Kramářovu žádost rezignoval, aby mohl předseda strany dostat slibu generálnímu sekretáři Obchodní a živnostenské komory Františku Samkovi.¹⁹⁴ Kramář měl následně za souhlasu celého výkonného výboru pronést závazek o Sísově volbě v příštích parlamentních volbách. Nicméně ani v nich se vytoženého poslaneckého mandátu nedočkal. Ve volbách roku 1929 zklamal a případná podpora do II. skrutinia ani nepřišla. Jeho bývalý stranický spojenec František Hlaváček taktéž neměl zájem Síse podpořit. Zasadil se o to, aby ho výkonný výbor do II. skrutinia nepodpořil a místo něj dostal šanci František Toušek. Sísovi ve straně, a především u Kramáře, značně uškodila předvolební řeč v Olomouci, kde se ho zeptali na jeho vztah k prezidentu Masarykovi. Indiferentní – neutrální odpověď si někdo poznamenal a rychle se dostala do Prahy. Kramář vytkl Sísovi jeho devótnost s tím, že chce patrně přeseďlat na druhou stranu.¹⁹⁵ Tento odsudek se nám může jevit jako příliš tvrdý a možná i zlostný, ale zároveň poměrně vystihující oportunní povahu Františka Síse. Ten již brzo po volbách 6. listopadu v rozhovoru s kancléřem Přemyslem Šámalem sondoval možnosti na druhé straně.¹⁹⁶ Formality přátelského rozhovoru brzy ustoupily a přišla na řadu vnitrostranická politika. Sís si postěžoval na kde co a kde koho. Vyjádřil lítost, že nepřijal dřívější nabídku T. G. Masaryka na vyslanecký post a zdůraznil, že k němu byl vždy loajální. František Sís se nacházel s Přemyslem Šámalem – Kancelářím prezidenta republiky (resp. T. G. Masarykem) v kontaktu. Šámala přesvědčoval o své loajalitě k prezidentovi, a jak v ústředním výboru Československé národní demokracie vykonává umírněovací politiku, která souzní se zájmy Hradu. Na druhé straně si svoji pozici v národní demokracii upevňoval vysloveně nacionalistickými a protiněmeckými články.

194 ANM, Karel Kramář, karton č. 49, Korespondence s Františkem Sísem, Dopis z 23. ledna 1932.

195 AKPR, fond T 635/21, Neprotokolované zpravodajství (1927–1933), č. j. T-728/30, Záznam o rozhovoru s Vlastimilou Sísovou z 30. května 1930.

196 Tamtéž, č. j. T-1251/24, Záznam o rozhovoru s Františkem Sísem z 6. listopadu 1929.